

БЭХТИЯР ВАҲАБЗАДЭ

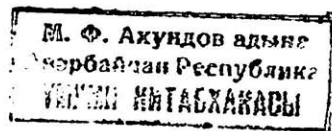
Сас
суданар

Тоҷик. Азэрншар. 1956

БӘХТИЯР ВӘҢАБЗАДӘ

САДӘ АДАМЛАР

АЗӘРБАЙҢАН ДӘВЛӘТ НӘШРИЙАТЫ
Баки • 1956

Редактору *И. Солтан*
Ғабығыны рәссам *Ғ. Казымов*
чәкмишләр
Бәдии редактору *М. Асланов*
Техники редактору *М. Зейнализаде*
Корректорлары
Ф. Абасова, Т. Бабасө

Йыгылмаға берилмиш 10/IV-1956-чы ил. Чапа
имзаланмиш 12/VI-1956-чы ил. ФГ 08119. Кағыз
форматы 84×108/32. Физики чап варағи 37/32.
Шәрти ч. в. 5,3. Учет нәшр. варағи 5,57.
Сифарини № 202. Тиражи 5 000.
Гиймәти 3 ман,

Азәрбайчан Дәвләт Нәшрийяты. Бақы, бүсү
һачмев күчәси, № 6.

Азәрбайчан ССР Мәдәнийәт Назирлиһинини
26 комиссар адына мәтбәәси, Бақы,
Әли Байрамов күчәси № 3.

Бахтияр Махмуд оглы Вагабзаде

ПРОСТЫЕ ЛЮДИ

(на азербайджанском языке)

КӨРҮШ

Мән кәндән кедирәм,
кәнд көзәлләшир.

Әлиндә гырмызы хал-хал чамадан
Кедир кәнд йолуйла чаван бир оғлан.
Ағачлар башында сәсләнир күләк,
Ярпаглар узагдан елпикләнәрәк
Әлвида сөйләйир, өтүрүр ону —
Шәһәрә тәләсэн бу кәнд оғлану.
Дүнән сәһәр тәздән башлаян яғыш
Бу күн күнортада анчаг даянмыш.
Тутмуш башдан-баша палчыг йоллары
Топугдан юхары, диэдән юхары.
Даяна-даяна ерийир оғлан
Дейәсэн тәнтимиш, йорулмуш яман.
Ағырлашмыш, йорғун аяғларыны
Ғалдыра билмәйир бә'зән ериндән,
Палчыг сағыз кими япышыб мөһкәм
Гопмур узунбоғаз чәкмәләриндән.
Чил-чил олмуш палчыг дамлаларындан
Мешин палтосунун дал әтәйи дә.

Мешин шапкасыны элинэ алыб
 Башыны булайыр о кедә-кедә.
 Чэкдийи эзиййэт она хош кәлир,
 Арзу йоллары да о яхшы билир —
 Эниш-йохушлудур кетдийи йол тәк.
 Бу йолу синәнлә ачасан кәрәк!
 Онун үрәйиндә ики дуйғу вар.
 Гәлбиндә үз-үзә кәлмиш дуйғулар:
 О шаддыр, руһ верир арзулар она,
 Гәмлидир, кәндиндән айрылдығына.
 Дурур көз өнүндә бу ики аләм!
 Онун көзләриндә, үзүндә бу дәм
 Шәләси ойнашыр ики дуйғунун.
 Гулағында вурур элә бил онун
 Гәлбинин аловлу дөйүнтүлери,
 Архада гойдуғу һәр гарыш ери
 Бир дә сейр эләйир дөнүб һәсрәтлә.
 Бахыр чөл-чәмәнә о, мәһәббәтлә...
 «Дейирләр, Бакыда от йох, чичәк йох;
 Нә бир булаг сәси, нә бир гуш сәси»
 Яшай билмәрәм, гулагларыма
 Кәлмәсә Күрмүйүн¹ дашғын нәғмәси.
 Күрмүк, ана Күрмүк, сөйлә нә гәдәр
 Өпүшмүш мәнимлә ағ көпүкләрин?!
 Суячаг² гайырыб сәндә яй күнү
 Нә гәдәр чиммишәм мән сәрин-сәрин.
 Өзүмү нә гәдәр күнә вермишәм
 Чимәрәк саһилин гумсал ериндә.
 Бөйүрткән дәрмишәм, моруг дәрмишәм
 Исти яй күнләри саһилләриндә...

¹ Чай адмыдыр.

² Чайда гайрылан көл.

Колларын элимдә ачдығы изләр
 Һәрәси бир күнүн хатирәсидир.
 Кәздийим ямачлар, кечдийим дүзләр
 Элә бил узагдан мәнә эл эдир.
 Узаныр дуйғулар йоллар боюнча
 Аяғы алтында галан һәр йонча,
 Һәр от, һәр кичиткән, гара кәндәлаш,
 Янындан өтдүйү һәр тәпә, һәр даш
 Она нәләр дейир, нәләр сөйләйир...

* * *

Бирдән о көрүр ки, йол гырағында
 Элиндә чамадан бир гыз даянмыш,
 Сармашыг зоғу тәк гыврым салланан
 Буруг сачларында ишарыр яғыш.
 Бахыр әтрафына о языг-языг...
 Дейәсэн тәнтитмиш ону да палчыг!?
 Оғлан батаглыгдан чыхыб күч-бәла
 Илк дөфә көрдүйү бу чаван гызла
 Саламлашыр... сонра: — Сиз һара белә? —
 Дейә хәбәр алыр о күлә-күлә:
 — Чешмәли кәндинә.
 — Ишәми?
 — Бәли!
 Китабханачыям.
 — Аһа демәли,
 Нәһайәт, биз дейән баша чатды... Сиз
 Кәндимизә ишыг кәтирирсиниз
 Бу көзәл, уғурлу кәлишинизлә.
 Нечин дурмусунуз бәс бурда белә?
 — Галошум палчығын ичиндә галды
 Дейәсэн кәнд мәндән интигам алды.

— Бунунчун гаралтдын сэн дэ ганыны? —
 Дейэ ерə гоюб чамаданыны
 Оглан батаглыга өзүнү атды,
 Галошун тайыны тапыб чыхартды.
 Кейди галошуну гыз туфлусуна
 Баш эйиб — саг олун — сөйлэди она.
 Бу тэмиз туфлулар, көзөл туфлулар
 Биринчи дэфадир палчыг көрүрдү,
 Бу шəһər гызынын инчə рəфтары
 Огланын гэлбини дөйүндүрүрдү...
 Сөһбөт эдэ-эдэ кəлиб дурдулар
 Сөйүд ағачынын алтында онлар.
 Эйилиб ағачын будаглары да
 Севэн үрəклэрə нəғмə дейирди.
 Өпүшөн ярпаглар пычылдашараг
 Онларын үзүнү елпиклэйирди.
 — Йорду мəни йоллар, йорду бу яғыш;
 Белə дэ иш олар?
 — Кəндə чатмамыш
 Сиз ки, башладыныз килейə кəнддэн.
 — Һəмишə шəһəрдə яшамышам мən,
 Гəрибə көрүнүр мənə кəнд ери.
 — Шəһəрдэн хош олур енə кəнд ери.
 — Мənəсə əксинə.
 — Мənə дэ, анчаг
 Чəтиндир бу кəнддэн айры яшамаг.
 Баягдан дейирəм, шəһəрдə мəним
 Нечə кечəчəкдир тəһсил иллəрим?!
 — Бакыда дарыхмаг?
 Нə дейирсиниз.
 — Бəлкə дэ белəдир.
 — Истэйирсиниз
 Сизə үнван. верим, бизə дэ кедин?

— Версəниз кедəрəм...
 Сизин дэ йəгин
 Кəнддə танышыныз йохдур... бирбаша
 Бурдан-бизə кедин атам, анам вар,
 Онлар сизи көрүб хейли шад олар.
 Дөйүнə-дөйүнə һər ики көнүл
 Верир бир-биринə үнван, бир əздан.
 Əслиндə əвлəрин үстүнə дейил,
 Көнүллэр үстүнə язылды үнван.
 — Адыныз Ризванмыш.
 — Сизинки Үлкэр?
 Əлəдир...
 Бу заман чашгын нəзэрлэр
 Тохунду булут тək бири-биринə,
 Бахышдан од дүшдү үрəклəринə...
 Бахышдан үрəйə дүшөн эй атəш,
 Сəнин аловуна өмүрлэр яныр.
 Сəндэн бирчə гəтрə дадан һər кəсин
 Гэлби ишыгланыр, көзү нурланыр.
 Сən һəм һəят верир, һəм чан алырсаң,
 Сəндэн гүввəт алыр кəнч дэ, гары да...
 Сən элə бир одсан, бир аловсан ки,
 Бағрындан яраныр көз яшлары да!
 Сən элə бир одсан, бир аловсан ки,
 Яныб ярадырсан, яндырмайырсан.
 Дүнядаки бүтүн кəзəлликлəri
 Сəнин гүдрəтинлə ярадыр инсан.

***

Нəһайəт, эл вериб айрылыр онлар...
 Дуйгулар гылынч тək салыныр гына.

Һәрәси бир яна кедир чаванлар,
 Үрәкләр долашыр аягларына.
 Әлләр айрылса да бири-бириндән
 Көнүлләр бир телдә бир һава чалыр.
 Узаг дүшсәләр дә көрүш ериндән
 Үрәкләр сөйүдүн алтында галыр.
 Өзү дә билмәдән нәдәнсә Үлкәр
 Дөнүб архасына бир хейли бахды
 Бир улдуза дөндү сүзүлән көзләр,
 Гәлбинин башында илдырым чахды.
 Ризванын далынча учду хәялы.
 Өзүнә гәрибә кәлди бу һалы...
 Ризван да дүшүндү: «Янды бир Үлкәр
 Ана кәндимизин үфүгләриндә.
 Бир үлкәрә дөнүб сәһәрә гәдәр
 Гоша даянайдым Үлкәрлә мән дә!..
 Бир көз нәштәрилә көнлүм овулду,
 Ов далынча кедән көнлүм, ов олду.
 Һөкмү бөйүк имиш һәр кичик анын;
 Сусан бир үрәк дә бирдән дилләшир.
 Әчәб тәрсинәдир иши дүнянын,
 Мән кәнддән кедирәм, кәнд көзәлләшир».

***

Эңсиз кәнд йолуйла ерийир Үлкәр..
 Ону көрән кими кимкәдәкиләр
 Тез аяға галхыб «хош кәлдин» — дейир.
 Кәлиб көрүшүрләр онунла бир-бир:
 — Салам!
 — Салам!
 — Салам, хош кәлмишсиниз!
 Сәдри, идарәни хәбәр алыр гыз.
 Габаға дүшәрәк гоча Шираслан

Дейир: — Кәл апарым сәни.
 — Әми чан,
 Сизә зәһмәт олар.
 — Нә зәһмәт, гызым.
 Гоһаға һөрмәтдир борчумуз бизим,
 Кәнди танымырсан һәлә сән ахы...
 Бу гәдәр мөһрибан гаршыланмагы
 Яман ләззәт верир бизим Үлкәрә.
 Йол бою о далыр дүшүнчәләрә:
 «Мәни танымырлар, көһнә дост кими
 «Хош кәлдин» дейирләр, салам верирләр.
 Һал-әһвал тутурлар, соруб кейфими,
 Мәнә йолдаш олуб йол кестәрирләр.
 Нә тез бағлайырлар адамла үлфәт?
 Нә гәдәр көзәлдир кәнддә бу адәт!
 Кәлмирдим... Дүшәрәк мән үзә, кәлдим.
 Һәлә назирлә дә бир сөзә кәлдим.
 Ахы достларым да дейирди: «Кетсән
 Итиб батачагсан тамам кәнддә сән,
 Кәнддә мәдәнийәт, мә'рифәт һаны;
 Кимдир орда саян китабхананы?»
 «Бәлкә севмәйирләр китабы бунлар.
 Анчаг мә'рифәтә нә ирадым вар?
 Өз эл-обамызы танымырыг биз.
 Мә'рифәт, нәзакәт вар исә шәксиз
 Китаб да, билик дә севиләчәкдир.
 Мәним дә гәдрими эл биләчәкдир».

БИРИНЧИ КЕЧӨ

«Нагылаар мөним хаялымда баш-
га бир аләмэ пәнчэрэ ачырдылар ки,
орада нэ исэ азад вэ горхмаз бир
гүввэ варды вэ бу гүввэ көзэл һаят
арзусуйла фәалһийәттә идиләр».

М. Горки

Һәмән күнү шәһәр гызы
һейран-һейран,
Сейр этди кәнд ахшамыны
Ризванкилин эйванындан.
Күнәш өпүб үфүгләри
Видалашыр дүня илә,
Үфүгләрдән ахыб кечир
Күн әрийиб килә-килә.
Яваш-яваш,
Гаралыр гаш...
Шәр гарышыр, көйләр бу ан
Өз донунун этәйинә
Һәшйә чәкир ал атлаздан.
Ал гырмызы шамлар яныр
Хырда-хырда, нарын-нарын
Ярпагларын арасында
Гүзейдәки ағачларын.
Гоюн, гузу, дана, хөтәк —
Мал-гара да долур дама,
Өтүр ахшам нәгмәсини
Дүзәнләрдә чырчырама.
Гушлар учуб будаглардан
Ювасына чәкилинчә,
Мүркү дөйүр ағачлара

Учуб гонан тоюг, чүчә...
Узаг-узаг бир һәйәтдән
Ит сәсләри кәлир һәрдән.
Гайыдыр өз очагына
Колхозчулар сәһәләрдән.
Елләр әсир, бурул-бурул
Дәйишдириб өз еринни,
Отлар үстә, йоллар үстә
Позур аяг изләринни.
Дилә кәлир бә'зән узаг
Дағлар белә, дашлар белә,
Малы чөлдән гайытмаян
Бир гарынын һуй сәслә.
Ағачлар да өз әйиннә
Гара түлдән палтар кейир.
Бу гәрнблик, бу мәнәунлуг
Элә бил ки, «нейним» дейир.
Йоллар бомбош, нә бир кәлән,
нә кедән вар.

Көлмәчәләр ғырағында
Гурулдашыр гурбағалар.
Тарлахардан дағылышыр
Яваш-яваш эвә һамы,
Көр нә гәдәр көзәл олур
Кәнд ахшамы, кәнд ахшамы.
Илк дәфәдир сейр эләйир
Шәһәр гызы кәнд ерини.
Кәндин ахшам таблосундан
Чәкә билмир көзләринни...
Дейир ки, һәр мәнзәрәни
Мән су кими ичәм кәрәк,
Бахыб әлван үфүгләрә
Рәнки-рәнкдән сечәм кәрәк!

Каһ улайыр пәләгулаг,
 Каһ төйләдә малын сәси,
 Каһ итләрин һүрүшмәси.
 Лап гачырыр бизим гызын юхусуну.
 Ята билмир, дүшүндүрүр сәсләр ону.
 Бир аз кечир адәт эдир
 Шәһәр гызы сәсләрә дә.
 Кирпийиндән асылыр даш.
 Хумарланыр яваш-яваш...
 Элә бу вахт яхындакы бир дәрәдә
 Охуюр гуш...
 Онун дәрдли нәғмәсиндән
 Дағ, дәрәләр дүшүр биһуш.
 — Буп-буп!
 — Буп-буп!
 — Аһ нәдир бу?
 Дейә Үлкәр дик атылыр өз сриндән.
 Юху гачыр көзләриндән...
 Ишләдикчә үрәйинә бу сәсдәки һүзн, кәдәр,
 Долухсунур бир ан Үлкәр.
 — Буп-буп!
 — Буп-буп!
 — Нәдир, нәдир көрәсән бу?..
 Пәри хала, Пәри хала!
 Нәдир, бала?
 — О сәс нәдир?
 — Буп-буп!
 — Буп-буп!
 — Исаг-мусаг гушудур бу...
 — Нә гәрибә сәси вар бәс?
 — Чох шей дейир, гызым, о сәс.
 — Нә дейир ки?
 — Бу узундур.

— Даныш, даныш, Пәри хала!
 Нәдир сәбәб гушчугазын
 Сәсиндәки бу мәлала?
 — Дейирләр ки, Иса-Муса
 Адлы ики гардаш вармыш,
 Онлар залым бир варлынын
 Сүрүсүнү отарармыш...
 Ики гардаш өмүр сүрүр
 Дағ-дәрәдә хейли заман.
 Көч башланыр, онлар бир күн
 Гайыданда эвә дагдан
 Көрүрләр бир гоюн чатмыр
 Ханын бөйүк сүрүсүндән.
 Буну билиб гудузлашыр,
 Чыхыр дәрһал хан өзүндән
 Гәзәбләнир, гардашларын
 Наггыны да вермәйәрәк
 Әмр эдир ки, тез тапылсын
 Нечә олса гоюн кәрәк!..
 О замандан ики гардаш
 Гуша дөнүб дағлар кәзир;
 Ахтарыб хан гоюнуну
 Ган-яш төкүб ағлар кәзир.
 Каһ бу даға, каһ о дүзә
 Гонуб онлар кечә яры,
 Долашырлар аддым-аддым
 Дәрәләри, долайлары...
 Кечәләрин зүлмәтиндә
 Ики гардаш ганад чалыр.
 Нәрәси бир дағ дөшүндә
 Бир-бириндән хәбәр алыр:
 — Иса!
 — Муса!

— Тапдын?

— Йох!

Онлар белә охуяраг
Кәзир бу чөллөрдә, гызым,
Будур сәбәб о гушларын
Сәсиндәки дөрдә, гызым.
Пәри сусду... Енә кәлди
Гулагдара һәмән сәсләр.
Бу мә'налы әфсанәнин
Мә'насына далды Үлкәр.

* * *

Кечә яры, отаг сакит.
Һәр тәрәфдә һәят сусмуш...
Инди исә эшикдәки
Шабалыда гонуб о гуш
Дейир гәриб нәғмәснни
Гулагында лап Үлкәрин,
Бу сәсдәки әл дәрдини
О, дүшүнүр дәрин-дәрин...
Әл өз ачы дәрәләрини
Үрәйинә верә-верә
Әфсанәләр дили илә
Лә'нәт демиш залимләрә.
Бу нағылда нәгл олунур
Өтән дәрди дәрин-дәрин
Бир гоюнчун ювасындан
Айры дүшән күчсүзләрин.
«Тапдын» дейә нәлә тәпән Иса, Муса
Боюн әйиб гәмә, дәрә,
Гоюн дейил, өз бәхтини
Кәзмиш зүлмәт кечәләрдә...
Белә йозду буну Үлкәр:

Узун илләр, гәринәләр,
Зүлмәтләрин гучагында
Чох дағлары, чох дүзләри
Кәзиб әлләр ахтармышдыр
Өз бәхтинә нур сачачаг күндүзләри...
Әл көр нәләр яратмышдыр
Өз дәрдинә яна-яна.
Йүз китабдан мә'налыдыр
Бу хырдача нағылдакы бөйүк мә'на!
Халгын дуюб яратдыгы
Бу нағыллар, әфсанәләр,
Кечдийи дашлы йоллардан
Хәбәр верир бирәр-бирәр.

ИЛК КҮНЛӘР

«Дүняда һәр бир шейдән ләззәт
аламг олар, әкәр арзу өтсән».

А. И. Кертсен

Сәһәри тәһвил алды
Үлкәр китабхананы
Гоча Вәли кишидән.
Бу хәбәри әшидән
Чаванлар чох севинди,
Дедиләр ки, «Бах инди
Биз дейән олду, бу гыз
Бизим истәдийимиз
Китаблары алачаг,
Гираәт комасыны
Сәлигәйә салачаг.
Вәли киши галмышды

Өз гочалыг дәрдинә,
Гоча киши нә билир
Роман нәдир, шеир нә?»
Һәмән күн ишдән сонра
Чох дәстәләр гурулду
Кәлиб кәнд чаванлары
Үлкәрлә таныш олду.

***

Әлә һәмән күн Үлкәр
Ачараг долаблары
Төкүб ерә низамсыз
Дүзүлмүш китаблары,
Силди тоз-торпагыны
Тәмизләди, айырды,
Гәфәсәләр үстүнә
Салмаг үчүн кағыздан
Ишләмәләр гайырды,
Китаблары «сияси»,
«әлми», «бәдний» дейә
О, бөлдү үч шө'бәйә.
Дүз бир һәфтә чалышды
Сәһәрдән ахшамадәк,
Китаблары енидән
Долаблара дүзәрәк
Бир хейли бахды... бахды,
Разы галыб өзүндән,
Күлүмсүндү,
башлады
Әсл ишә о күндән.

***

Күнләр өтүшдү... Бир күн
Үлкәр яман дарыхды;
Бейниндә мин бир суал
Кәнди кәзмәйә чыхды.

***

Үлкәр кедир... Марагла
Нәээр салыр һәр яна,
Каһ чаладан, каһ архдан
О туллана-туллана
Кедир...
Дашдан, кәсәкдән
Ерийә дә билмәйир,
Каһ бүдрәйир, каһ да ки,
Аягы даша дәйир.
Дикдабан чәкмә һара,
Бу дашлы йоллар һара!
Бу чәкмәләр ярашыр
Һамар, асфалт йоллара.
Ахы о өйрәнмәйиб
Дәрә, тәпә кечәрәк
Дашлар үстә сәкмәйи
Бизим кәнд гызлары тәк.

Бу заман йолдан өтән
Балача мәктәблиләр
Үлкәрин архасынча
Дүшүб кедирләр...

Үлкәр

Онларын сөһбәтилә,
Сөзүйлә марагланыр.
Өзү һисс этмәсә дә

Гэлби, бүтүн диггэти
 Ушагларын бу ширин
 Сөһбөтинэ багланыр:
 — Көр нечэ дэ охшайыр
 Бизим мүэллимэйэ.
 — Онун кими уча бой,
 Һәм дэ гэшэнкдир — дейэ
 Икинчиси башлайыр.
 — Дону да, чэкмэси дэ
 Онункудур элэ бил.
 — Һэлэ гэшэнклийи дэ
 Һеч ондан галмаз дейил.
 — Мүэллимэмиз кими
 Бу да Бакыдан кэлиб.
 — Бу нэчидир көрэсэн.
 Бурая һачан кэлиб?
 Бу вахт күлүб чеврилир
 Үлкэр онлара сары.
 Мөһрибан бир дил илэ
 Диндирир ушаглары:
 — Адыныз нэдир?
 — Турач.
 — Көйөрчин.
 — Сүсэн.
 — Чичэк.
 Сизин мүэллимэниэ
 Мэнэ охшайыр демэк?
 — Бэли.
 — Нэдир бэс ады
 Сизин мүэллимэнин?
 — Чэмилә.
 — Мүэллимэниэ
 Сизи чох сеvir йэгин?

— Бэли, анамыз кими
 Иснишмишик биз она.
 Голларыны салараг
 Ушагларын бойнуна
 Үлкэр элдэн, обадан
 Онлара суал верир,
 Ширин сөһбэтлэрилэ
 Онлары эйлэндирир:
 — Чэмилә мүэллимэ
 Бакыдан кэлиб демэк,
 Сизин бу кэндиниздэ
 Бир гонагдыр мөним тэк.
 — Хейр, буралыдыр о,
 Орда охуюб анчаг.
 Чох һейф ки энэ дэ
 Бакыя гайыдачаг.
 — Нийэ кедир Бакыя?
 — Ахы кэнддэ нэ вар ки?
 О дейир кэнддэкилэр
 Нэ күнэ чыхдылар ки,
 Биз дэ бундан дэрс алаг.
 Нийэ өмрүмүз бою
 Бурда-бучагда галаг.
 О элэ данышыр ки,
 Шәһәрлэрдэн, Бакыдан
 Адам галмаг истәмир
 Бу ерлэрдэ бирчэ ан.
 Булут кими тутулур
 Гаш-габагы Үлкәрин,
 Алыр ону гойнуна
 Фикирлэр дэрин-дэрин...
 Тэзэчэ исниширди
 Ахы һэлэ о кэндэ,

Кэндин өз адамлары
 Бурдан һәээр эдәндә,
 Бәс онун күзараны
 Бурда нечә кечәчәк?!
 Үлкәрин үрәйиндә
 Әсди союг бир күләк;
 О, бир хейли дүшүндү.
 Дүшүндү яна-яна.
 Достларын сон сөһбәти
 Кәлиб дүшдү ядына.
 Ахы онлар да мәнә
 «Кәнддә нә вар» — дедиләр,
 Мәнә лаг әтмәдими
 Афәт үстәлик мәйәр?
 Билмирдимми мәйәр мән
 Хейли чәтиндир анчаг,
 Шәһәр адамларына
 Кәнд ериндә яшамаг?
 Йох-йох! Кәндләрдән әйәр
 Намы үз дөндәирсә,
 Намы өз гүввәсини
 Шәһәрләрә верирсә,
 Бәс кәнд? Нә олсун бәс о?
 Бәс орада ким ишләсин.
 Вәтәндашлыг дуйгусу
 Йохдурму бәс неч кәсин?
 Бәс һаны вичданымыз,
 Бәс һаны мәсләкимиз?
 Ялыз кейфчин, дамагчын
 Яранмышыг мәйәр биз?
 Айрылыб өз әлиндән,
 Обасындан нә гәдәр
 Узаг, хам торпаглара

Бәс көнүллү кедәнләр
 Нийә кедир? Онларда
 Биздән артыг нә вармыш?
 Онлары яд әлләрә
 Һансы дуйгу апармыш?
 Йох! Мәсләки оланын
 Иши бир, сөзү бирдир!
 Мәдәни оланлара
 Кәнд өзү дә шәһәрдир!
 О, бир тәпәчикдә кәлиб даянды,
 Ачылды өнүндә тәзә бир вараг.
 О, чох китаблары варагламышды,
 Бу исә башга бир варагды анчаг.
 Бурда айнасыны, әксини дейил,
 Һаятын өзүнү көрүрдү Үлкәр.
 ... Будур, памбыг йыгыр узагда тәк-тәк
 Ал күнүн алтында гызлар, кәлинләр.
 Көйдән од әләнир үстүнә ерин,
 Онлар арасыйла сых чәркәләрин
 Ерийир, әтәкләр долур бирбәбир
 Памбыгын үстүнә памбыг йүкләнир.
 Онларын көзүндә нә рәнкли эйнәк,
 Нә дә башларында әлван чәтир вар.
 Бу ағыр зәһмәтдән яранмыш демәк
 Мәним эйнимдәки бу күллү палтар!
 Биз исә шәһәрдә кейиниб әлван
 Исти яй күнләри Дағусту паркдан
 Кечә ярысына бәзән әнмирик;
 Күлмәхмәр кейиниб, чит бәйәнмирик.
 Кечир күнләримиз әйләнчәлләрә.
 Доғрусу бир дәфә өмрүмдә һәлә
 Бизә кол үстүндә палтар бечәрән
 Габарлы әлләри сыхмамышам мән.

О, бу фикирлэрлэ аддымлаяраг
 Кэлиб чыхды тарла дүшэркэсинэ.
 Талварын алтында йүйрүк сллэйэн
 Гары тез дикэлди салам сэсинэ.
 — Салам, хош кэлмисэн!
 — Сағ ол, ай хала!
 — Гызым, ичэри кеч, даянма күндэ;
 Көрпэни ятырыб кэлирэм мэн дэ.
 Тахтадан тикилмиш ики отаглы,
 Дөшәмэси торпаг, таваны тағлы
 Дүшэркэйэ кирир бизим гәһрэман.
 Бахыр дөврэсинэ о, һейран-һейран...
 Күлүр диварларда ири шәкиллэр,
 Фаиз һесабила бөйүйүр иллэр
 Эл илэ чәкилмиш диаграммада.
 Һәр сүтун бир или кәтирир яда.
 Столун үстүндә журнал, гәзетләр...
 Нәзәрдән кечирир онлары Үлкәр,
 Бахыр тарихинэ вараглаяраг,
 Көһнә гәзетләрмиш һамысы анчаг.
 Нәдәнсә көһнәдир, бәли көһнәдир,
 Сараалмыш о дивар гәзетләри дэ.
 Эһли сүтунларда экс олуб анчаг
 Колхозун севинчи, дәрди-сәри дэ...
 Будур, баш мөгәлә, охуор Үлкәр,
 Салыр һәр чүмләси ону һейрәтә.
 Кимсә тәнгид эдир колхоз сәдрини
 Фикир вермир дейә мэдәнийәтә:
 «Тикдик мэдәнийәт сарайыны биз
 Анчаг о ки галыб истифадәсиз,
 Нә бир тәдбири вар, нә бир дәрнәйи,
 Сәдрин көрүнмәйир бу ишдә сәйи,
 Формача ирәли кетсәк дэ чох вахт

Яддан чыхарырыг мээмуну анчаг.
 Үздән янашырыг ишләрә бәзән,
 Уюруг мәнасыз биз, бош шөһрәтә,
 Ахы мэдәнийәт әвиндән әввәл
 Кәрәк биз чатайдыг мэдәнийәтә...»
 — Аһа тапдым — дейә — ахтардығымы
 Үлкәр күлүмсүнүр... Бу вахт бир бөлүк
 Гыз кирир ичәри өһүндә дөшлүк.
 — Салам, хош кэлмисэн!
 — Хош көрдүк сизи.
 Изин верин сыхым әлләриннизи.
 Сизин үрәк ачан ишләринниздән
 Чох шәйләр өйрәндим дүзү бу күн мән.
 Дейә, таныш олур гызларла Үлкәр;
 Үлкәрин үзүнә дикилир көзләр.
 — Баягдан даяныб йол гырагында
 Бир хейли бахмышам сизә кәһардан,
 Сизин ишиннизә, эһмәтиннизә
 Доғрусу үрәкдән галмышам һейран.
 Шәһәрдә оlanda памбыгчыларын
 Көрәндә шәклинни гәзетдә һәрдән,
 Доғрусу дейәрдим, нә әләйибдир
 Башы калағайлы бу гызлар көрән?
 Бунлар һансы дағы гоюб дағ үстә,
 Нечиндир бу һөрмәт, низәт онлара?
 Инди анлайырам, һәлә чох аздыр
 Бу һөрмәт, торпагла вурушанлара!..
 — Ай бачы, сиз һәлә нә көрмүсүнүз,
 Йығым ишинизин ән асаныдыр.
 Алағ, култивасия, кәтмән, сувармаг
 Бизим ишинизин эсә чаныдыр.
 Йығыма нә вар ки...

Дейә бөйүрдән
Динди Ясәмән.

— Ай гыз, екс-екс данышма ордан!
Дүняда һеч бир иш дейилдир асан.
Зәһмәтлә яраныр дүняда һәр шей,
Инсаны һәмишә алчалдар килей!
Адәт этдийимчин көрпәлийимдән
Бу ишдә агрылыг көрмәмишәм мән.
Чанын чөвһәридир бу иш, бу зәһмәт,
Элин габарындан яраныр зәфәр!
Илк дәфә көрәнә һәр иш, һәр сәнәт
Гайдадыр, һәмишә чәтин көрүнәр.
Дейәрәк Зөһрә
Бахыр Үлкәрә.
— Доғрудур, бу ишә өйрәнмишик биз,
Алышыб кәтмәнә биләкләримиз.
— Дәчәл Фитнәси тәк о Бәһрамкурун
Вәрдиш әйләмишик бу ишә биз дә,
Биз кәтмән вуранда мин бир асланын
Күчүнү дуюруг биләйимиздә.
— Сиздәки ирадә, сиздәки вүгар
Мәни валәһ әдир доғрусу гызлар.
Бах, бу мәгаләни охудум инди,
Элә бил дүняны вердиләр мәнә.
Шәһәрлә бәрабәр кәндләримиз дә
Кәлиб чатмалыдыр Ленин дейәнә.
Бу баш мәгаләни ким языйб?
— Зөһрә!
Эзү дә гәзетин редакторудур,
Һәм дә, мангамызын башчысы одур.
— Бәс нийә ләнкийир гәзет, а Зөһрә,
Бу ки, яйдан галыб, бәс тәзә нөмрә?
— Йыгыма башымыз гарышыб дейән

Доғрусу, һәр шейн унутмушам мән.
— Мәркәзи гәзетләр бәс нийә кәлмир?
Бунлар да көһнәдир.
— Дүзү сәдримиз
Нә гәдәр тутсаг да тәнгидләрә биз
Чох мәһәл гоймайыр белә ишләрә.
Буну һамы дейиб она йүз кәрә.
Нә файда, сөзүмүз чатмайыр она,
Вурур сөзүмүзү гулаг ардына.
— Ахы нийә?
— Дейир пландыр әсас.
Гәзетдән, китабдан бизә кар ашмаз!
Зәманә адамы дейил, әлгәрәз.
— Бәс нийә башгасы этмәсин әвәз
Бу кери галмышы?
— Сөзүн доғрусу
Торпағын дилини яхшы билир о.
Памбыға көзучу — бир ан бахынча
Дәрдини, чоруну билир бу гоча.
— Чох яхшы, онунла данышарам мән,
Йәгин ки, о чыхмаз мәним сөзүмдән.
Дейә додағалты гымышыр Үлкәр:
— Мәдәни биткидир памбыг дейирләр,
Мәдәни олмалы ону экән дә.
Китаб, гәзет кәрәк бу күнкү кәндә;
Элә йолумуза гой тутсун мәш'әл.
Йүксәк мәһсул үчүн һәр шейдән әввәл
Йүксәк мәдәнийәт кәрәкдир бизә.
Машын, кәлмәлидир көмәйимизә.
Ону йәһәрләйиб минәсэн кәрәк,
Доғрусу а гызлар, бир дейин көрәк
Олмазмы памбыгы машынла йыгмаг?
— Бәли, памбыгыйған машын вар, анчаг

Сора билмэйир о гозаны тэмиз.
 Машындан ким гачар? Биз дэ шүбһәсиз
 Истәрдик эл кими дәрә памбығы.
 Анчаг дидиб төкүр ерә памбығы.
 — Онда билмирсиңиз дилини йәгин?
 Әйәр бачарсаныз а гызлар, сизин
 Ишиниз, күчүнүз хейли азалар,
 Элмә, тәһсилә дә вахтыңыз галар.
 Элә дейилдирми?
 — Доғрудур! Шәксиз.
 — Дейән, динчәлмәйә чыхмысыңыз сиз...
 Гойдум ишиниздән сизи мән, йәгин.
 — Әйби йохдур, сиз дә кәлин, әйләшин,
 Бир ердә чай ичәк, һаһар әйләйәк.
 Ай хала, әввәлчә бир чай вер көрәк!

Талварда көрпәни ятыран гары
 Кәтирир ичәри ағ самавары.
 Чәкилир хөрәкләр, дүзүлүр чайлар;
 Тарла һаһарынын айры дады вар!..

Һәмән күн ишдә дә бир ан Үлкәри
 Раһат бурахмады дүшүнчәләри.
 Хейли фикирләшди, хейли дүшүндү,
 Һәр шей көзләриндә суала дөндү:
 Памбыг йығымында о нәһәнк машин
 Инсанын әлиндән нийә тутмасын?
 Нәдир бунун сирри, нәдир көрәсэн?
 Буну билмәлийәм нечә олса мән.
 Бу садә адамлар, үрәкләрини
 Мин нәмәт етирән торпаға вермиш.
 Дөзүб һәр зәһмәтә, һәр әзийәтә
 Адамлар нә ағыр ишләр көрәрмиш?
 Бу ағыр ишләри йүнкүлләшдирән

Шәһәрин төһфәси — машындыр анчаг!
 Ону ишләтмәйи бачаранларын
 Әмринә табедир бу гара торпаг.
 Онунчун әввәлчә гара торпағын
 Бүтүн сиррләрини биләсэн кәрәк.
 Элмәй китабларын ишығы илә
 Кәтмән вуранлара биз йод көстәрәк.
 Китаблар охуюб памбыға данр
 Әйрәнәк дилини онун дәриндән,
 Памбыг чәркәләри чан алсын кәрәк
 Галын китабларын сәтирләриндән!
 Бу иши мән көрүм кәрәк тез — деди,
 О, язды Бакыя, китаб истәди.

СЕВКИ

Китабда ахтарыр, тапыр бизим гыз
 Өз чан яңгысыны, хәялларыны.

А. С. Пушкин

Кечә... хорузларын үчүнчү баны
 Башына көтүрмүш бүтүн обаны.
 Ширин юхудадыр кәнд башдан-баша,
 Нә бир тәкәр сәси, нә аяг сәси...
 Санки лайла дейир торпаға, даша,
 Узагда сәсләнән чайын нәғмаси...
 Бу кәнддә кечәләр, узун кечәләр
 Ялныз бирчә эвин яныр чырағы,
 Бә'ән сүбһә гәдәр, сабаһа гәдәр
 Чәкилмәз ишығын әвдән аяғы.
 Бу ишыг Чәмилә мүәллимәнин
 Сүзүлүр балача пәнчәрәсиндән.

Күнэшлэ өпүшүр онун чырагы
 О, сүбү сейр эдир намыдан эркэн.
 Кечэлэр көз гырпан о тэк чырага
 Адэт эйлэйибдир кэнд эли чохдан.
 Гэрибэ көрүнүр онлара ялныз
 Ишыг бу отагдан кэлмэйэн заман.
 Чаван мүэллимэ бу кечэ енэ
 Далмыш бир китабын ширинлиийнэ.
 Сагында, солунда чилд-чилд китаблар,
 Онлардыр бу эвин һэр чаһ-чөлалы.
 Һисслэр, дуйгулар тэләтүмүндэ
 Үзүр Чәмиләнин фикри, хәялы...
 Китаблар үстүндэ дөйүнүр үрәк,
 Санки пәрванәдир, атылыр ода.
 Китаблардан ахыр кечэ сүбһәдәк
 Бу эвдән сүзүлән о кур ишыг да.
 Даныша биләрсән, күлә биләрсән
 Гаранлыг отагда чырагсыз белә,
 Ишыг телләнмәсә башын үстдә, сән
 Даныша билмәсән китаблар илә.
 Китаб ишыг долу бир ләләзардыр,
 Китаб олан ердә ишыг да вардыр.
 Торпага дөнсә дә ону язан әл
 Үрәйн чырпыныр һәлә бу күн дә.
 Бу күн вараг-вараг ачылан китаб
 Үрәкдир, ачылыр гызын өнүндә.
 Үрәкләр чырпыныр гуру кағызда,
 Китаб ашигидир бизим бу гыз да.
 Китаблар чүрбәчүр, китаблар мин-мин,
 Онларын өнүндә биз баш эйирик.
 Хырда һәрфләрлә биз өзкәсиннин
 Фикрини, руһуну мәнимсәйирик.
 Чәмилә онлара йолдаш олалы

Чох кизли сиррләрдән олудур һалы.
 Галын китабларла кечдикчә күнү
 Алышыб од тутмуш көз үрәйиндә.
 Чохларынын үрәк дөйүнтүсүнү
 Чәмилә һисс әтмиш өз үрәйиндә.
 Каһ яман тутулу, каһ күлүр үзү,
 Каһ гырышыр алны, яшарыр көзү,
 Чатылыр гашлары яй кими бирдән;
 Ачылыр чөһрәси ай кими бирдән.
 Һалдан-һала салыр сәтирләр ону
 Һәр тәзә мәтләби охуян кими.
 Сәтирләр инчи тәк гучур бойнуну,
 Доланыр бойнуна каһ илан кими.
 Чанлы мүсаһибдир китаб һәр кәсә,
 Бөйүкдүр гәзәби, эшги, нифрәти.
 Әкәр о сәтирләр чанлы дейилсә
 Гызы һалдан-һала салмаз сөһбәти.
 «Овод»у охуюр бу күн Чәмилә,
 Өтән әсрләрлә яшайыр демәк!
 Оводун, Чемманын дуйғусу илә
 Бир вурур көксүндә чырпынан үрәк.
 Яман мәфтун әтмиш ону бу әсәр,
 Чәмилә охуюр ахшамдан бәри.
 Дәрһал чана кәлир чансыз һәрфләр
 Сәтрә тохундугча гызын көзләри.

* * *

Нәһайәт, китабы өртүр Чәмилә,
 Ачыр түл пәрдәли пәнчәрәләри.
 Китаб бир аләмдир, һәят бир аләм!
 Фәчрин саф һавасы долур ичәри.
 Кәнди сейр әләйир... Ояныр һәят

Йығыб танадыны учдугча зүлмэт,
 Гара йорғаныны үстүндән атыб
 Ояныр юхудан ана тәбиәт.
 Ағарыр кәнд йолу... ачылыр сәһәр,
 Титрәдир астача кол-косу рузкар.
 Гушлар пырылдайыр коллар ичиндән,
 Учуб чәпәрләрә голур хорузлар.
 Чәмилә китабдан араланса да
 Үрәйи китабын ичиндә галмыш.
 Көзү дикилсә дә дағлара, өзү
 Чәманын, Оводун эшгинә далмыш.
 — Ah, Овод! Әмәлин сарсытды мәни,
 Көзүмүн өнүндән көзүн чәкилмир.
 Чәммадан алдыгы бир тәрс силәни
 Бүтүн өмрү бою утуда билмир.
 Севсә дә бойнуну бир ан бурмады
 Боғду өз эшгини, өз нийәтини.
 Эшгин атәшиндә о яндырмады
 Бөйүк мәналийини, һейсийәтини.
 О, уда билмәди тәһгири бир ан,
 Баш көтүрүб кетди өз комасындан.
 Кәрди синәсини һәр гәмә, дәрдә.
 Сусдура билмәди яд өлкәләрдә
 Гәлбиндә оянан илк зәлзәләни.
 Сөзлә дә вурмады һәмән силләни
 Чәманын үзүнә лакин бир кәрә.
 Вурғунам мән белә шәхсийәтләрә!
 Гәлбинә һөкм әдән о илк мәһәббәт
 Сындыра билмәди дик гамәтини.
 Ирадә, кишилик, мәрдлик, мәтанәт
 Бөйүтдү Оводун шәхсийәтини...
 О, епә Чәманы севди узагдан
 Боғса да гәлбиндә эшгин сәсини,

Дондура билмәди нә гар, нә туфан
 Гәлбилә исинән әгидәсини...
 Аловлардан кечди мәсләк йолунда.
 Янды нәфәсиндә мин атәш, мин од
 Эшгилә, һиссилә, әгидәсилә
 Заманын фөвгүнә учалды Овод...
 Мән дә беләсини тапсайдым әкәр
 Севәрдим, севәрдим ону үрәкдән!
 Вармы кәндимиздә белә икидләр
 Ки, онун бирини севә биләм мән?
 Һаны, бизим кәпдә бәс Овод Һаны?
 Севмәк дә шәрәфдир белә оғланы.
 Ғызын үрәйиндә сусур арзу, кам...
 — Нәриман да дейир, «мән дә оғланам!»

* * *

Сәһәрләр галхараг әркән юхудан
 Йолланыр төйләйә бирбаш Нәриман.
 Лакин гапысыны ачмадан белә
 Төйлә габағында кәзинир мат-мат,
 Атларын алтыны күрүмәкдәнсә
 Фикри узағлара ачыр гол-ганад...
 Бир эшгә бағлыдыр гәлби, нийәти,
 Башга бир нәзәрлә бахыр о кәндә.
 Дөйүнүр үрәйи... бүтүн диггәти
 Чәмләнир саатын әгрәбләриндә.

* * *

Дүшүнүр, мән ону көзләмәлийәм,
 Онсуз да көнлүмдән һәр заман кечир
 Онун үрәйиндән мән кечмәсәм дә.
 Мәктәбә кедән йол бурадан кечир;

Дүшүнүр, мән она демәлийәм ки,
 Сән мәним истәйим, көнлүм, чанымсан!
 Бүтүн арзуларым сәнә бағлыдыр
 Гиссимсэн, эшгимсэн, һэйәчанымсан!
 Узагдан көрүнүр Чәмилә бирдән,
 Гопур Нәриманын аяғы ердән.
 Унудур бир анда баягдан бәри
 Демәк истәдийи көзәл сөзләри;
 Улдузлар итмәэми үфүгдә тәк-тәк
 Күнәш сачларыны көйдә һөрәндә,
 Итирди өзүнү, итирди оғлан,
 Өзүнү көрмәди гызы көрәндә.
 Чәмилә янындан өтдүйү заман
 Титрәйә-титрәйә динди Нәриман:
 — Чәмилә!
 — Буюрун.
 — Ахы мән сәнә...
 Сүкут...
 — Көһнәләрә башлаяг енә?
 — Нейләйим?
 — Билмирәм.
 — Чәмилә, даян.
 — Гуртар, кечикирәм ахы, Нәриман!
 — Севирәм...
 — Гыр учан ганадларыны,
 Мәни севмәкдәнсә сев атларыны!
 Дейиб даянмады, кетди Чәмилә,
 Долмуш бир яраны бу сөзләрилә
 Ганатды...

Ериндә донду Нәриман;
 Төкүлдү башына бир гайнар газан.
 Гара ганлар ахды севән үрәкдән:
 — Демәк лайигәммиш бу чаваба мән!

Тохунду көнлүмдә яралы симә,
 Ишарә әйләйиб мөһтәрлийимә.
 Әкәр белә кетсә бу накам эшгим
 Көзүмү яшларла долдурар мәним,
 Сәнәтим башымда гахынча дөнмүш;
 Көр нә гәдәр алчаг пешәм вар мәним.
 Ah!.. Илк дуйгуларым, илк арзуларым
 Сиз мәнә нә гәдәр мөһрибандыныз!
 Нейләйим ки, һәрбин аловларында
 Позулду әһдинииз, сынды андыныз.

***

— Енә сәһәр-сәһәр гаш-габаглысан
 Ә, сәнә нә олуб?
 — Неч нә.
 — Нәриман!
 Кәл сән мәнә кәлмә бу кәләкләри,
 Сәни изләйирәм бир айдан бәри.
 Үрәйиндән кечән дәррдән һалыям,
 Мән дә сәнин кими бир чәфалыям.
 Эшгим үрәйимдә изләр бурахыб,
 Бир заман мәним дә гәлбимдән ахыб
 Сәнин үрәйиндән ахан о ганлар.
 Мән дә кечирмишәм чох һэйәчанлар.
 — Ахыры нә олду?
 — Эшгим күлмәди;
 О, мәни өзүнә рәва билмәди.
 — Сонра?
 — Әрә кетди бир башгасына,
 Галдым өз эшгимлә мән яна-яна.
 Нәриман, инан ки, дујорам сәни,
 Кәл индидән унут о Чәмиләни!

Бабыны тап, гачма чох узаглара.
Бир дүшүн, о һара, бала, сән һара?
— А Кәрим, өзүн чох яхшы билирсән,
Элм севдасилә яшамышам мән.
Билмәк олмур башдан кәлиб кечәни,
Ахы муһарибә ләнқитди мәни.
Еддинчи синифдән галдым ярымчыг,
Кечдир бундан сонра охумаг артыг.
Заманын һөкмүнә нә демәк олар;
Анчаг, бир сөзүнә әтиразым вар!
Хырда дуйгуларла яшамыр үрәк,
Севәнләр мөвгеи севмәсин кәрәк!
— Белә дүшүнәрдим мән дә бир заман;
Өзүн бил!

Хәяла кедир Нәриман...
Кәрим гапысыны ачыб төйләнин
Чыхарыр атлары байыра...
— Даян!
Атлар суланмайыб.
— Нийә?
— Нә билим.
— Бәс сәнин ишини ким билмәлидир?
— Яхшы да... узатма...
— Ачыг де көрәк
Сәнин фикрин нәдир, мөгсәдин нәдир?
Бир күнә бахсана, көр галхыб һара,
Бәс сәни нә үчүн гоюблар бура?
Онда ат бойнундан сән бу пешәни!
Йох достум, бу ишин ахмады мәни.
— Әлим ишә кетмир дүзү а Кәрим,
Онун һәсрәтилә кечир күнләрим.
Өзүм дә мәтәләм... дәйишиб һалым,
Дүзү нә ишим вар, нә дә маңалым.

Кетмир көз өнүмдән онун көзләри,
— Севкинин өз ери, ишин өз ери...
— Онда севмәмисән, янан нәфәсин
Одуну һисс әтмәз башгасы бир ан,
Дәниз туфанына дүшән бир кәсин
Һалыны нә биләр кәнардан бахан?
Билмирсән көнлүмдә нәләр вар, нәләр...
Энишдәсән, мәним йолум йохушдур,
Килас ағачларың олсайды әкәр
Дейәрдин сығырчың нә яман гушдур.
— Һәр шейин өз ери, өз мәгамы вар,
Язда чичәк ачыр ялныз ағачлар!
Файдасы вармыдыр бу аһу зарын?
Сәбрлә, тәдбирлә даш олур торпаг,
Нә чыхар хәстәнин тәләсмәсиндән,
Армуд өз вахтында етишәр анчаг.
Сөйлә, бу наләнин, бу одланмағың
Ишинә, арзуна файдасы вармы?
Чатса да көйләрә аһын, фәғаның
Арзуя фәғанла чатмаг олармы?
Гыз кәрәк көрмәсин чох мәлул сәни.
Онун гаршысында алчалмаясан;
Итирир һәмишә өз һөрмәтини
Кишилик әзмини итирән оғлан.
Кәрәк сән һәр дәрәдә кәләсән үстүн,
Көзүнүн яшы да гәлбинә ахсын.
Үрәкдән янсан да аловун, түстүн,
Кәрәк гоймаясан заһирә чыхсын.
Нә гәдәр сән тутсан өзүнү уңа
Бир мәна кәсб әдәр, учалар әшгин.
Ушағың башына чох доландыгча
Шылтағы, назы да чоһалыр йәгин.
Сән чалыш, сән вуруш, наләдән әл чәк,

Она сүбүт эйлэ өз варлыгыны!
 Бу йолла гэлэбэ чаласан кэрэк,
 Бурах мәнәббәтин хумарлыгыны!
 — Нейләйим?
 — Ишиндә бир дөнүш ярат!
 Зәһмәт дүнясында ачсан гол-ганад
 Бош-бош хәяллары унудачагсан,
 Ялныз һүнәр илә сән удачагсан.
 Ахы ялвармагла мейл салдыгын
 Бир гызын эшгини газанмаг олмаз!
 Хәсис одунчудан мүфтә алдыгын
 Чөр-чөпүн одуна гызынмаг олмаз.
 Севкинин йолунда чәфа чәкмәсән
 Онун сәфасы да күлдүрмәз сәни.
 Алдыгын чавабдан килейләнмә сән,
 Гайдадыр, синсидәр севән севәни...
 Сәни инчитмәкдә о гыз янылмыр,
 Севки газанылыр, бағышланылмыр!
 Газанмага чалыш сән о севкини
 Ишинлә, ээминлә, өз сәнәтинлә;
 Бу Кәрим пис йола чағырмаз сәни;
 Кәл сән бу дәфә дә достуну динлә.
 — Атлара бахмагла севки газанмаг!
 Бу чох күлмәлидир.
 — Дейил күлмәли.
 Нәриман, йолун да тәк будур анчаг,
 Инсаны учалдар ялныз өз эли.
 Де тез ол, атлары чыхарт!

Нәриман

Енә фикирдәдир...

Кәрим бу заман
 Чыхарыр тейләдән чөлә атлары,
 Онлар үз гоюрлар Күрмүйә сары.

Аддым-аддым кедир атлар, гулунлар,
 Хәстә бир көркәмлә ерийир онлар.
 Атларын бәдәни әсир дурмадан,
 Дайчаларын көзү гамашыр бу ан...
 Навасыз тейләдә галдыгча онлар
 Чәнк олуб, гуруйоб аяглары да,
 Чаван үркәләри миниб һәр сәһәр
 Навада кәздирмәк дүшмәйиб яда.
 Атлары бу һалда көрүнчә Кәрим
 Деди: — Кор олайды мәним көзләрим!
 Нола көрмәйәйдим бунлары һеч мән,
 Хәстәлик төкүлүр еришләриндән.
 Достум башга-башга хәяла дүшмүш
 Атлар бу бәладан нә һала дүшмүш.
 Папагыны гоюб гаршына һәмән
 Тутдугун ишләри яхшы дүшүн бир;
 Ахы өзүн сөйлә севирсәнсә сән
 Бу языг атларын күнаһы нәдир?
 Белә дә иш олар? Бу күндән белә
 Мән дә чәкмәлийәм бу ишә әнчам.
 Достлуг бир тәрәфә, артыг сәнинлә
 Мән бир катиб кими данышмалыям.
 Бир чаваб тапмады Нәриман буна,
 Анчаг языг-языг бахды достуна.

ТОГГУШМА

Чәкишмәсән бәркимәзсән.

Аталар сөзү

Истәдийи китаблары Бакыдан көндәрдиләр.
 Кечәсини күндүзүнә гатыб охуду Үлкәр;
 Мин һәвәслә таныш олду, таныш олду о һәлә
 Чох габагчыла колхозларын яхшы тәчрүбәсилә.

Сәһәр-сәһәр

Ятағындан галхыб Үлкәр,

— Нечә олса өз фикрими

Демәлийәм сәдрә — дейә,

Кәлиб чыхды идәрәйә.

Сәдр орда тапылмады,

Көрдүм дейән һеч олмады.

Кәзди бүтүн саһәләри о, бир күндә

Ахыр тапды Шаһсувары

Чәп Сәлимин саһәсиндә.

— Салам, әми.

— Салам, салам!..

— Сән һара, бу тарла һара?

— Мән ки, тез-тез баш чәкирәм буралара.

Яваш-яваш өйрәнирәм

мән дә тарла ишләрини.

— Сағ ол сәни!

— Нийә ишә салмырсыныз

Памбыгйыған машынлары?

— Чох сынагдан чыхармышам

Дүзү, гызым, мән онлары,

Анчаг хейир көрмәмишәм.

— Әми, мәнчә билмирсиниз

Бу машынын дилини сиз.

— Истәмирәм ондан кәлән хейири мән,

Дил билмәйән дәмири мән

Бурахмарам мин зәһмәтлә

Бәсләдийим бар ичинә.

Сәлигәни, мәрифәти

Чансыз дәмир нә билир, нә?!

Памбыг ки, вар яман севәр

Наз-гәмзәни, нәзакәти,

Бир шейин ки, чаны йохдур

Һардан олар мәрифәти?

Истәйирсән лап сабаһдан

Ишә салым мән ону,

Кәл көр нечә дидиб төкүр

Ерә памбыг колуну.

— Шәксиз бу ил машынларын

Йохдур сизә фәйдасы,

Машынларла йығымын да

Ахы вар өз гәйдасы.

Бунун үчүн лап сәпиндән

Һазырлашмаг кәрәкдир;

Машын үчүн дар чәркәли

Ерләр ачмаг кәрәкдир.

Бунун үчүн...

Мүбәһисә узун чәкди

Сәдр деди, гыз деди.

Гоча сәдр дейиб дурду,

Дедийиндән дөнмәди.

Шаһсувар бир гыза бахды,

Бир көксүнү өтүрдү.

Санки сел өз гаршысында

Мөһкәм бир гая көрдү.

Өз-өзүнә фикирләшди:

«Улдуз ая раст кәлиб».

Әл өзү дә яхшы дейиб:

«Даш гаяя раст кәлиб».

Гоча сәдр чаван гызын

Бахды үзүнә дик-дик,

Әлә бил үз-үзә кәлди

Ениликлә, көһнәлик.

— Гызым, сәнин нә ишин вар

Машынларла, тарлайла?

Сән башыны сал ашағы

Китабларыны пайла.
Чэнчэл ишдир экин, бичин,
Алағ этмәк, сувармаг...
Мәсләһәтим будур сәнә:
Өз ишини көр анчаг.
— Ачыгыңыз нийә тутур
Доғру сөзә ай эми?
Китабларын өзү белә
Сизә көмәк дейилми?
Заман элә замандыр ки,
Китабсыз, дәрракәсиз
Бир аддым да ирәлийә
Кедә билмәзиниз сиз!
Тәкчә көһнә үсулларла,
Тәчрүбәйлә кар ашмаз.
Элмә күлмәк, дал чевирмәк
Әсримизә ярашмаз!
Дейә Үлкәр узаглашды.
Шаһсувар тәк галынча
Бығ алтындан күлүмсүндү,
Бахды гызын далынча.

Э Р И З Э

Меһрабы эшгдир уча көйләрин!
Эшгсиз әй дүня, нәдир дөйәрин?

Низами

Нәриман әйләшиб хейли пәришан,
Бүтүн ичлас бою һеч дилләһмәди.
Нөгсаны үзүнә дейилән заман
Бир чүмлә: — Тагсырым бөйүкдүр — деди.
Бүтүн ишләрини салдыгча яда
Гызармыш, пөртүмүш янагларында
Од тутуб хәчаләт алышды, янды;

Анчаг Чәмиләдән лап чох утанды.
Богурду гәзәби ону аз гала:
«Мән онун йолунда дүшдүм бу хала
Ишә бах... Дүнянын ишинә бах сән
Инди утанырам онун өзүндән.
Нечә союг бахыр көр мәнә һамы.
Хәчаләт чәкмәклә, данланмагламы
Мән она өзүмү севдирмәлийәм?
Доғрудан күлүнчәм, мән лап дәлийәм.
Даһа бәсдир!.. Буна мән табламарам!»
Дейә дүшүнүрдү о арам-арам.
Бүрө үзвләри данышды бир-бир:
— Нәриман өзүдүр бурда мүгәссир
Дедиләр, нә арпа, нә човгун, нә гыш?..
О, өзү ишинә чан яндырмамыш!
Нәһайәт, Чәмилә деди ки, сәни
Кәрәк көрмәйәйдики биз һеч бу күндә.
Әсди, Нәриманын әсди бәдәни
Адыны көрүнчә гызын дилиндә.
Сән нийә хәчаләт чәкәсэн бу күн?
Низами нә демиш көр бизим үчүн:
«... Дүняда кечмәсин бош, чаван чағын.
Йол кет ки, күчлүдүр инди аяғын.
...Бил ки ирадәсиз, мәгсәдсиз бәшәр
Паясыз мейнә тәк аяға дүшәр...»
Инди, сән гулу ол өз ирадәнин
Аяға дүшмәсин вугарын сәнин.
Нәһайәт, ахырда сөз алды Үлкәр
Үзүнә дикилди онун нәзәрләр.
— Бир дә, йолдаш Кәрим, сиз катибсиниз,
Кәрәк бир шейи дә унутмаяг биз:
Сахламаг кәрәкдир буну да ядда
Мәдәни йүксәлиш, тәһсил, савад да

Ахы мөһсул гэдэр вачибдир бизэ,
Бунлар да дахилдир вэзифэмизэ.
Инди һәр чаванын, комсомолчунун
Тәһсил олмалыдыр илкин ниййәти,
Ана кәндимизэ китаблар илә
Кәрәк биз кәтирәк мэдәниййәти.

— Догрудур.

— Догрудур.

Сәсләр учалды.

Катиб дә сәһвини бойнуна алды.

— Догрусу бу ишә чидди янашмаг
Бизим борчумуздуз бүкүндән апчаг
Биз чалышырыг ки, бош ер галмасын,
Әкилсин саһадә һәр тәпә, һәр дик.
Көһнә шүүрлары лакин тәзәдән
Шумлаяраг тәзә тохум әкмирик.
Бир тахыл дәнәси итмәсин дейә
Күндүзә гарышыр кечәләримиз.
Бә'зән өз йолуну азан бир кәси
Дүз йола чәкмәйә чалышмырыг биз.
Бири-биримизә йол кәстәрәрәк
Шүүрлар үстүндә чалышмаг кәрәк.
Бина тез учулар өзүлсүз олса
Әмәл дә дүз олар, шүүр дүз олса.

Ичлас дағыланда дәрһал Нәриман
Сыхыла-сыхыла утандығындан
Сорду Чәмиләдән гәмли, мүкәддәр:
— Сизин дедийиниз о кәзәл сөзләр
Низаминин һансы әсәриндәдир?
— «Лейли вә Мәчнун»да.
— Орда һәр сәтир

Элә бил дейилиб ялныз мәнимчүн:
Ону әзбәрләйәм мән кәрәк бүтүн —
Дейәрәк айрылды тез Чәмиләдән;
Бәс йолу онунла кетмәди нәдән?!

Анчаг дири көзлү ачды сәһәри,
Нәриман о кечә ята билмәди.
Сүбһәдәк горхулу дүшүнчәләри
Башындан бир ләһзә ата билмәди.
— О, мәни севмәйир, бу йәгинимдир!
Бәс онун севдийи кәрәсэн кимдир?
Яман шөһрәтпәрәст адаммыш бу гыз,
Өзүнү дүшүнүр, өзүнү ялныз.
Көр нәләр дейирди, нәләр дейирди...
Низамини әзбәр о сөйләйирди.
Йүксәлдир инсаны савад, охумаг,
Китаблар ачыбдыр онун көзүнү!
Иддаасы яман бөйүкдүр анчаг
Мөһтәрә тутармы о, тай өзүнү?
Ялныз бу кечәдән тамам дағылды
Үмиди, хәялы онун тоз кими,
Сүбһәдәк Нәриман янды, яхылды
Дамағында янан папирос кими.
Фикирләр чәркәйә дүздү анлары;
Өтдүкчә башындан мин булут, мин чән
Бүтүн дуйғулары, һәйәчанлары
Бир маһния дөнүб ахды синәдән:

Кечә кечир, нәдән бәс
Юху кәлмир көзүмә?
Нечин ята билирәм,
Мат галмышам өзүмә.

Үрәйимин атәши
Мәни чана кәтирмиш,
Сәни тапан көзләрим
Юхусуну итирмиш.

Юхум гачыб көзүмдән
Үрәйимлә бәрабәр,
Пәнчәрәнин өнүндә
О, долашыр кечәләр...

Даша вурма атдыгым
Илк охуму, севкилим!
Пәнчәрәнин өнүндән
Гов юхуму, севкилим!

Ягсыз чыраг кими бизим Нәриман
Эшгин аловунда яндыгы заман
Билмир ки, узагда бир үрәк яныр,
Онун эшги илә о, аловланыр.
Нәриман билмир ки, нечә ил эввәл
Үрәкдән багланмыш она бир көзәл.
Беләдир, беләдир эзәлдән һәят...
Нәриман билмир ки, кәнддә бу саат
Ялныз үч отагын яныр чырагы.
Үрәкләрдән алыр чыраглар ягы.
О биринчи чыраг Чәмиләниндир,
Икинчи чырагса достум, сәниндир.
Чәмилә «Овод»у варагладыгча
Онун нәзәриндә сән кичилирсән.
Көнлүнү китаба о, бағладыгча
Сөнүр бошлугларда хәялы бәзән,
Хәяли бир аләм үзүнә күлүр
Онун аяглары ердән үзүлүр.

Учан сәбәтләрлә галхыр көйләрә,
О, бахдыгы үчүн узагдан ерә
Сәнин кимиләри чох кичик көрүр,
Үрәк янғысыны хәял сөндүрүр.
Бәс үчүнчү чыраг?

О, Зөһрәниндир.

Нә олар, сән онун гәлбини диндир.
О, сәнин эшгиндә яныр, Нәриман!
Сәнсә дуймамысан буну бирчә ан.
Бөйүмүш гәлбиндә эшги кет-кедә,
Гызын севкисини һисс этмишсә дә
Мәһәл гоймамышдыр она Нәриман
Өзү башгасына вуралдуғундан.
Зөһрә дә билинчә бу мәһәббәти
Кизләтмиш гәлбиндә доған нийәти.
Нәриман дүшүнүр, кечә дә яры
Сакит олмадыгча һәйәчанлары.

— Яман яралады мәни Чәмилә!
Инди мән нейләйим?
Өмүр дә яры.

Өзүм дә билмирәм нә чүр, нә илә
Дүзәлдә биләрәм бу нөгсанлары?
Мәнә дейирләр ки, өзүнү көстәр,
Нә илә көстәрлин ахы Нәриман?
Мәнә тәгдим әдиб ики гарыш ер
Дейирләр, бурада ойнамалысан.
Ахы мәним пешәм бир пешә дейил.
Ат чапан оғлана мейдан кәрәкдир!
Вичданла атлара бахсам да йүз ил
Һеч кәс мәнә әһсэн демәйәчәкдир!
Дүшүндү, дашынды бүтүн кечәни
Нәһайәт, о, кәлди сон нәтичәйә:

Бир эриэ язды сэдрин адына
«Мэни мөһтөрликдэн көтүрүн» — дейэ.

Сөһөр ачылынча галхыб ятагдан
Бирбаш идарэйэ кедир Нэриман.
Йол бою дүшүнүр...

О, өлчүб бичир

Сэдрэ дейэчэйн сөзлэри бир-бир.
Төйлэнин янындан кечэндэ бирдэн
О, аяг сахлады...

Пәнчэрэлэрдэн
Бахды ичэрийэ, бахды атлара,
Элэ бил гэлбини чэкдилэр дара:
Атлар сакит-сакит узаныб ятыр,
Бэ'зиси саггодур, бэ'зиси дэ чэр.
Тэ'сир этмэмишди нэдэнсэ она
Атларын бу һалы индики гэдэр.
Ачыб гапысыны дэрһал төйлэнин
Кандарын ағзында дурду... Нэ көрдү?
Онун чох севдийи һачадиал аты
Зарыйыр, фынхырыр, кан өскүрүрдү.
«Демэк тэрк эдирэм пешэми... бэс мэн
Нечэ айрылырам һачадилимдэн?
Ушаглыг достумдур һачадил мэним,
Сирдашым олмушдур нечэ ил мэним,
Онунла бөлүнмүш һэр гэмим, нэш'эм.
Мэн онун белиндэ азмы сүзмүшэм?
Инди хэстэлэнмиш... Дурушуна бах,
Нечэ дэ тэлх олду бирдэн овгатым.
Арпаны, саманы элэмэдэн мэн
Вермишэм, саггоя тутулуб атым.
Дар күндэ дост достдан үз дөндэрэрми
Башга бир севдая көнүл верэрми?»

Гапынын ағзында дуруб Нэриман
Дүшүнүр... дүшүнүр...

Элэ бу заман
Чеврилиб архая бахды һачадил,
Достунун дәрдини дуоб элэ бил
Өскүрә-өскүрә кэлди янына.
Башыйла бир азча тохунуб она
Ялманды...

Булут тэк долан Нэриман
Өлүб һачадилин ағ-гашгасындан
Ону гучаглады... гүррэлэнди ат
Сүзүб саһибини бир хейли мат-мат.
Элэ бил гэлбиндэ дүйүмлэнди даш.
Бахды мэлүл-мэлүл Нэриман она.
Ахыб көзлэриндэн ики дамла яш
Дүшдү яна-яна атын ялына.
О, атын янында һуһаһкар кими
Сусараг башыны дикди ашағы,
Ат да саһибинэ сөзү вар кими
Аягилэ дөйүб эшди торпағы.
О, сэдрин янына даһа кетмэди,
Һэлэлик бир гэдэр көзлэйим — деди.

КИТАБХАНАДА

В.

Севин китабы — о, билик мән-
бәндир!

М. Горки

Китабхана...

Китаб долу долаблар

Дүзүлмүшдүр ян-яна.

Китаблар асимандыр,

Онларын арасында

Сүзэн Үлкәрсә бир гуш.
Көйләр онун мәскәни,

О, көйләрә вурулмуш.
Һәр кәлән асимандан

Бир улдуз алыб кедир,
Бүтүн кәнд кәнчләринин

Ән севимли еридир

Дәбдәбәсиз бу бина.

Онун дар гучагына

Сығынмыш чаһан өзү —

Кечәси, һәм күндүзү.

Мүхтәлиф өлкәләрин өвладлары бурада

Даянмыш бир сырада.

Бөйүк шәхсийәтләри мүхтәлиф әсрләрин

Бир долабда әйләшиб данышыр ширин-ширин

Бу күнүн өвладилә кечәләр сүбһә гәдәр.

Бу бинада бирләшиб

Гәринәләр, әсрләр, милләтләр, гәбиләләр.

Шекспирдән башламыш, Тагорун гәлбинә дәк,

Африкадан башламыш Авропая, Чинә дәк

Өлкәләрин, халгларын арзусу, дүшүнчәси,

Үрәкләрин ачылан ачылмаһан гөнчәси

Бу бинада сахланыр.

Һәр китабда бир әсрин тарихи варагланыр!

Бу бинадан ичәри кирәкләрин һәр бири

Голтуғуна вурараг чырпынан үрәкләри

Чөлә чыхыр... Өнүндә башга аләм ачылыр

Тамам башга һавайла о кечә нәфәс алыр.

* * *

Узагдан бир-биринә бәнзәсә дә улдузлар

Енә дә һәр биринин бир ери, бир һәчми вар.

Һәрәси башга-башга вахтларда яныб сөнүр.

Бүтүн яшайнларын үрәкләри дөйүнүр...

Лакин бу дөйүнтүләр бәнзәмир бир-биринә,

Бир ағачын мейвәси бир чүрә олмур енә.

Һәр биринин бир тәми, бир бою, бир рәнки вар,

Чарпан үрәкләрин дә өз сәси, аһәнки вар.

Бу сәсләри тутмаға, әшитмәйә чалышан

Визим китабханачы дүшүнүб заман-заман

Охучунун һиссини йохлайыр дөнә-дөнә.

Сөнбәтиндән, сөзүндән бәләд олур зөвгүнә.

О, тәзә алдыглары китаблары әлбәәл

Өзү охуюб әввәл

Яшайыр мүәллифин һиссийлә, дуйғусуйла,

Айрыла билмир Үлкәр һәфтәйлә, бәзән айла

Тәзәчә таныш олмуш адамлардан бирчә ан,

Мүәллифин ганы да ахыр дамарларындан;

Охудугча китабы, охучулар бирбәбир

Көзү өнүндән кечир.

О, бу тәзә китабын ахтарыр өз достуну,

Нәһайәт, тапыр ону;

Охучу дәфтәринә гәйд эләйир о нәсә,

Айырыр китаблары хәялында һәр кәсә.

* * *

— Мәнә «Һопһопнамә»ни.

— «Сәфилләри».

— «Бичини»

— Мән баягдан бурдаям, йола салсана мәни!

— Бу саат, тәләсмәйин!..

Буюр, гол чәк!

— Вер бәри!

Бирдән гызын көзләри

Саташыр бир оғлана,

Диггэтлэ бахыб она

Дейир: — Буюрун көрөк!

Оглан күлүмсөйөрөк

Дейир Үлкэрэ бу дэм:

— Мән дә китабханая үзв олмаг истәйирәм.

— Чох көзәл!

Бир вәрәги чыхарыб дәрһал Үлкәр

Сорур: — Ад, фамилияңыз?

— Чананкиров Нәриман!

— Чох көзәл!.. Сәнәтиниз?

Сүкут...

Тутулур оглан.

«Енә пешә... енә бу... билмирәм, нейләйим мән,

Бу тәһгирә лайиг ад көтүрүлсүн үстүмдән.

Бурада да сәнәти сорушурлар... Ишә бах!»

Башыны галдырмадан о, утанчаг-утанчаг

Дейир:—Буну язмасан олмазмы ай гыз мэкәр?!

Суалын мәнасыны баша дүшмәйән Үлкәр

Дейир: — Бу мүмкүн дейил, мэкәр йохму пешә-
низ?

Инчитмәйин мәни сиз.

— Онда язын, атларын султаныдыр бу оглан,

Өз кичик пешәсинә истәһзадан, бу лагдан

Гыз һәр шейи аңлады.

Үрәйиндә өз-өзүнү данлады,

Данлады дөнә-дөнә.

Бир «А» язды, бир дә «С» вәрәгәнин үстүнә.

Бир хейли сүзүб ону

Сорду: — Нә верим сизә?

— Мәнә «Лейли Мәчнуну»

— Чох көзәл!

Яхынлашыб архадакы долаба,

Гыз әл атды китаба.

Он икинчи эсрлә өпүшүнчә әлләри

Әлә бил дилә кәлди шаирин әмәлләри.

Узаныр бу әмәлләр сәтирләр бою чин-чин,

Илк вараг ачылынча, әлә бил Низаминин

Юхусуз кечәләри, ачылды, сәһәр олду,

Сәнәтин гаршысында гаранлыглар боғулду...

Әлиндә чарпан үрәк,

Үрәйиндә мин диләк,

Чыхыр чөлә Нәриман.

Гапыдан чыхан заман

О, раст кәлир Зәһрәйә

— Аһ!.. Нечәсиниз? — дейә

Гыздан һал-әһвал тутур.

О, бир аңлыг унудур

Гәмини, гүссәсини.

— Көрмәк олармыш сәни...

Дейә Зәһрә дилләнир,

Гызын көзү зилләнир

Нәриманын үзүнә.

— Кәдәрлисән сән енә,

Нәдир бунун сәбәби?

Дәйишмәкчин мәтләби,

Сорур ондан Нәриман:

— Нә китабы алмысан?

— «Евкени Онекини»,

Валех әдибдир мәни

Севкиси Татянанын.

Мән она вурулмушам,

Будур, икинчи дэфә

Охумагчын алмышам.

Кәл оху сән дә буну.

Аһа, «Лейли Мәчнуну»

Охујорсан сән демәк?

Мэчнун оланлар кэрэк
 Мэчнуну гэлбэн дуя.
 Сэн охуя-охуя
 Мэчнуну да өтэрсэн.
 Сэн ондан да бетэрсэн.
 Гуртар ону бу ахшам.
 Бу атмача, бу эйһам
 Чатса да Нэримана
 Мәһәл гоймады она.
 Йол узандыгча сәбри
 Түкәнир Нэриманын,
 Саныр чийинләриндә
 Сигләтини һәр анын,
 Тез айрылмаг истәйир
 Бачардыгча Зөһрәдән.
 «Нийә бу йол узаныр
 Нийә гуртармыр көрән?»
 Дейә дүшүндүкчә о
 Үрәйини гәм алыр.
 Бир мәнкәнә ичиндә
 Элә бил ки, сыхылыр.
 Көрән нечин Зөһрәни
 О, көнүлсүз диндирир,
 Һәр эйһамы, һәр сөзү
 Ону гәзәбләндирир.
 Йоллар узун, йохуш дар...
 Йол айрычында онлар
 Айрылды бир-бириндән.
 Башга-башга дуйгулар
 Кечди үрәкләриндән,
 Севиндикчә Нэриман
 Гыздан айрылдыгына,
 Кәдәрләнди Зөһрәсә

Йолда тәк галдыгына.
 Ялныз бу йолда дейил,
 Варлыгилә севәрәк,
 Мәһәббәт йолларында
 О, беләчә галды тәк.
 «О мәни севмир... онун
 Севкисиндән һалыям.
 Бәс эләсә нечин мән
 Она ялвармалыям?..
 Үрәйини көрәсән
 Боға билмәрәмми мән?
 Эйһамларла да олса
 Эшгини сездирәрәк
 Өз мәғрурлуғ тахтыны
 Тәрк этмәсин гыз кәрәк!
 Зорла кирмәк олармы
 Севмәйәнин гәлбинә,
 Татьянаһы севкиси
 Дәрс дейилми бәс мәнә?!
 Татьянаһын дәрдини
 Дашыйыб гәлбимдә мән
 Үз дөндәрә билмирәм
 Нечин Онекинимдән?»
 Севки долу мәктуба
 Онекинин чавабы,
 О илк көрүшдән сонра
 Татьянаһын эзабы,
 Үрәк чырпынтысилә
 Кечирдийи о анлар,
 Изтираб, көз яшлары,
 Чәкдийи һәйәчанлар,
 Бизим гызын бирбәбир
 Көзү өнүдән кечир...

О, бир анлыг өзүнү
Бу дэм Татьяна саныр,
Онун дүшүнчэлери
Йол боюнча узаныр.

* * *

Бир чөпөрин өнүндө
Зөһрө аяг сахлады,
Элэ бил ки, гәфлэтән
Кимсә ону һахлады,
Бу чөпөрин янында
Даяныб сәһәр-сәһәр,
Чәмиләни сәсләмиш
Ушаглыгда нә гәдәр...
Нә гәдәр ойнамышлар
Бу чөпөрин янында,
Хатирәләр чыхармы
Ядындан инсанын да?!
Ики дост айрылса да
Чохдан бири-бириндән,
Онлар узаг дүшсә дә
Ушаглыг күнләриндән,
Зөһрә нечин даянды,
Нечин дурду бу анда;
Досту Чәмиләкилин
Эвләринин янында?
Гызы йолдан сахлаян
Көрән һансы марагды?
О, чөпәр архасындан
Бир хейли эвә бахды.
Одур, одур Чәмилә,
Шаһанә көркәмилә
Даяныб эйванда тәк.

Дән верир этәк-этәк
Тоюглара.

Бу ара...

Чөпөрин архасындан
Сейр эдир ону Зөһрә,
Бахыр даг чешмәси тәк
О гайнаян көзләрә.
«Көй халат, ал хинәбәнд,
Бу чаһа, чәләлә бах!
Гашларынын тағында
Гаралан о хала бах!
Көзләринин үстүндә
Ганад кәриб санки гуш,
Доғрудан бу Чәмилә
Нә гәдәр көзәл олмуш...»

Дән атдыгча габарыр,
Синәси галхыб-әнир.
Гулач-гулач сачлары
Кәрдәниндә елләнир...
Зөһрә бир она бахды,
Бир дә бахды өзүнә.
Чох чиркин кәлди өзү
Нәдәнсә өз көзүнә.
«Онун бою, бухуну
Көзәл палтарлары вар,
Оғланлар бир тәрәфә,
Гыз да она вурулар.
Бир дә бизим тәк дейил
Йүнкүлдүр онун иши.
Гәмзәдир һәр бир сөзү,
Наздыр һәр тәрпәниши.
Дәрсини дейиб кедир,

Бүтүн хүнү бекардыр.
Бээклэ ойнамага
Онун вахты да вардыр.
Ким дейэр ки, Нэриман
Наһаг она вурулмуш,
Догрудан да Чэмилэ
Нэ гэдэр көзэл олмуш...
Мэн нечэ?.. Чиркинэмми?
Чиркин дейилэм, анчаг
О мэндэн чох көзэлдир
Догрусуну данышсаг.
Ah! Нэ данышырам мэн!..
Айыб дейилми бунлар,
Чох да ки, мэн көзэлэм,
Бунун нэ мэн'насы вар?
Мэн дэ лап дэлийэммиш,
Дүзү күлмэлийэммиш,
Ахы Чэмилэ бачым,
Яхын дост олмуш мэнэ.
Бэс нийэ көз дикмишэм
Мэн онун гисмэтинэ?..
Ахы мэн билирэм ки,
Севир ону Нэриман.
Бэс мэн нийэ чыхмырам
Онларын арасындан?
Нечин мэн көз дикмишэм
Пайына Чэмилэнин?
Дост доста кэч бахармыш?..
Ар олсун мэнэ мин-мин!
Бу күн мэн өз достума
Бахырам рэгиб кими,
Хейр, нечэ олса мэн
Боғмалыям гэлбими!..»

Мэ'шуг эдэр эһли-эшиги камил.

Фүзули

Нэриман да о кечэ ятмады сүбһэ гэдэр,
Алды ону. гойнуна фикирлэр, дүшүнчэлэр...
Охуду Низамини, охуду ширин-ширин —
Кэлэчэк нэсиллэрэ хитабыны шаирин
Охуду дөнэ-дөнэ, охуду кечэ яры...
Ичласда Чэмилэнин дедийи мисралары
Тапыб язды о дөрһал яддаш дэфтэрчэсинэ.
Низами сэнэтинин эзэмэтли сэсинэ
Гулаг асыб достумуз, хейли хяла далды.
Элэ бил бир кечэдэ йүз мәртэбэ учалды..
Элэ бил ки, Низами галхараг мазарындан
Өз оғлу Мәһәммәдэ йол көстәрди бу заман:
«Дүняда кечмәсин бош чаван чағын,
Йол кет ки, күчлүдүр инди аяғын.
...Нэ шәһвәт, нэ юху, нэ дэ ки, емәк
Һаятын мә'насы олмасын кәрәк!
...Бил ки, ирадәсиз, мәгсәдсиз бәшәр
Паясыз мейнә тәк аяға дүшәр...»
Инди мэн билдим ки, нэ үчүн һамы
Мэндән зәһмәт уммуш, эмәл истәмиш...
Дейән айылырам. Бөйүк Низами
Элэ бил бунлары мәнимчин демиш.
Нэ гэдэр ки, гулам әлиндә һиссин
Ағлым йохдур, демәк һеч бир шейәм мән!
Паясыз, дәстәксиз мейнә тәк йәгин,
Аяглар алтына дүшәчәйәм мән.
Көр нэ гэдэр чаһил олмушам... Һәм дэ
Бәлкә буна көрә севилмирәм дэ .

Бэлкэ буна көрө севмир о мэни,
 Белэсэ, бэс мэнэ нифрэт эдэни
 Нэ үчүн, нэ үчүн севмэлийэм мэн?!
 Көрөсөн инсанын ирадэсиндэн
 Асылы дейилми севмэк, севилмэк?
 Мэкэр ирадэдэн үстүнмү үрэк?
 Буна чатмайырма инсанын ээми?
 Инсан өз көнлүнү боға билмээми?
 Үрэйин гарибэ алэмлэри вар,
 Бир саат ичиндэ мин дэмлэри вар.
 Бизи севмэйэни севирик, анчаг
 Чох заман эдирик севэнэ шылтаг.
 Бизэ хош көрүнүр һэр шей узагдан,
 Кейдийи палтары бэйәнмир инсан,
 Беләдир, беләдир инсан дүнйада
 Узаг олан заман сефир һэр шейи.
 Яхын вэ асанлар хош кәлмир бизэ,
 Узагдан дуюруг һэр көзәллийи.
 Баһарда чәкирик гыш һәсрәтини,
 Гышдаса хош кәлир яз, баһар бизэ.
 Бу гәдәр фүсүнкар, көзәл көрүнүр
 Узаг олдуғундан улдузлар бизэ.
 Өмрүн мәнасыдыр зәһмәт һәр заман
 Зәһмәтдир ярадан шөһрәти, шаны...
 Бәли, севә билмир нәдәнсә инсан
 Чәфасыз, зәһмәтсиз газаныланы!
 Севә билмәйирәм нечин Зөһрәни?
 Чүнки сефир, сефир о мәни тәкчә.
 О, өз үрәйиндә учалдыр мәни
 Мән онун өнүндә эйилмәдикчә.
 Мән ки, Чәмиләйәм Зөһрәйчин демәк...
 Мәнимчин Зөһрәсә Нәриман олмуш.
 Ону севмәдикчә мән Чәмилә тәк

Мәним тәк онун да гәлби ган олмуш.
 Алышыб, каһ яныб, каһ сөнмүшәм мән,
 Эшгимдән көзүмә бир пәрдә энмиш.
 Ялныз өз севкими дүшүнмүшәм мән,
 Инди көр нә гәдәр мән худбинәммиш.
 Чаваб ахтармышам өз суалыма,
 Мәни гынамасын демишәм һеч кәс!
 Экәр янырамса мән өз һалыма
 Мәнимчин янана янмайыммы бәс?
 Үрәйин гарибэ аләмлэри вар,
 Бизэ хош көрүнүр бәзән эзаблар.
 Асан баша кәлән хош кәлмир бизэ
 Чәтинләр хош кәлир көзәләримизә.
 Мәни севмэйэни сефирәм нечин,
 Ейирәм бу гәдәр ондан гәм нечин?
 Нечин мән әввәлдән бағландым она,
 Сәбәб нәдир көнлүн вургунлуғуна?
 Нечин өз һалымдан чыхармыш мәни,
 Айрыла билмирәм нечин мән ондан?
 Учалан янғынын сәбәбләрини
 Өйрәнмәк олармы һеч аловундан?

Г А Й Ы Т Д Ы

Дүнән бизэ чох узагдыр, кәлә-
 чәк йүз ил олса белә о бизэ чох
 яхындыр.

М. С. Ордубади

Элиндә гырмазы хал-хал чамадан
 Кәлир кәнд йолуйла чаван бир оғлан.
 Һәмән бу йол илә дүз бир ай әввәл
 Кетмишди, керийә гайыдыр бу күн,
 Яман пәришандыр анчаг, элә бил
 Дәрдини дашыйыр о ерин, көйүн.

Бөйүк арзуларла кетмишди кәндән
Арзуа чатмадан о дөнүр керн.
Йүнкүллүк һисс әдир гәлбиндә һәрден
Ядына дүшдүкчә анчаг Үлкәри.

— Бой!.. Бу нәдир оғул? Нийә гайытдын?

— Нә билим ай ана.

— Нечә? Йохса сән

Гәбул олунмадын?

— Балым чатмады.

Ризванын көзләри хәчаләтиндән

Дикилди ерә.

Яман ағыр кәлди бу һал Үлкәрә.

— Онара ай оғул, бәс демәдин сән

Узаг бир кәндән,

Бир этәк пул төкүб мән бу йоллара;

Охумаг фикрийлә кәлмишәм бура?

— Бир мән дейиләм ки, керн гайыдан.

— Бәс инди нә олсун? Демәк һеч заман

Охуя билмәзсән?

— Инди нейләйәк.

— Демәк Ризванымы мүүәллим көрмәк

Гисмәтим дейилмиш...

— Фикир чәкмәйин.

Ики башы олур ахы һәр шейин!

Һәр бир яман ишдә бир яхшылыг вар,

Яхшысы беләймиш... бәлкә... Нә олар.

Мүүәллим олмасын гой сәнин оғлун,

Ади бир колхозчу, я чобан олсун

Анчаг унутмасын өз шәрәфини,

Онда тәмиз үрәк, пак вичдан олсун.

Әйәр бунлар варса, горхма һеч нәдән,

Инсанлыг үстүндүр һәр бир пешәдән!

Яхшысы, яманы йохдур пешәнин,
Бу ишдә тәлашын ерсиздир сәнин.
Сиз инсанлыг умун өвладыныздан,
Пешәни һәятда газаныр инсан!

Нийә пешмансыныз, биламирәм нийә?

Үмидләрлә бахын сиз кәләчәйә.

Үлкәрин сөзләри ачды Ризваны,

Гәмдән хилас олду элә бил чаны.

Өзү өз бәхтиндән эйләмиш килей,

Йол бою үзмүшдү ону фикирләр,

Һәлә о Бакыда дүшүнмүшдү һей

Нечә бахачагдыр бу ишә Үлкәр.

О, мәнә күлмәзми? Демәзми сәнин

Бәс тәпәрин һаны, гейрәтин һаны?

Нечә чавансан ки, верә билмәдин

Ади чә, садәчә бир имтаһаны?!

Будур, инди Ризван гызын өнүндә

Даянмыш шахтада су донан кими.

Башыны ашағы дикмиш, мүүәсир

Һакимин өнүндә даянан кими.

Әдаләтлә верди һөкмүнү анчаг

Бизим бу рәһмдил, меһрибан һаким.

«Бу гызын әглинин дәринлиийни

Доғрусу бу гәдәр мән биләммишдим».

Дейә фикирләшди бу ара Ризван

Артыг чәкинмәдән, о утанмадан

Үлкәрин үзүнә баха да билди.

Ону көрмәдийн санки йүз илди.

Кечди бир нечә күн... бир ахшам чагы

Енә дә Ризванын гашы-габагы

Ер сүпүрүрдү.

Бирдән гаршысында Үлкәри көрдү.

— Бу күн нә кеч кәлдин ишдән, ай Үлкәр?

— Һәлә тез чыхмышам бу күн бир гәдәр,
 Сәнә бир хәбәр дә кәтирмишәм мән.
 Дейәрәк балача редикулүндән
 Район газетини чыхартды Үлкәр.
 Охуду э'ланы, парлады көзләр.
 — Сүрүчү механик курсу! Көзәлдир.
 — Мүддәти?
 — Бу саат. Будур, бир иддир.
 Разысан?
 — Бәс буна анам нә дейәр?
 — Сән дә гәрибәсэн.
 — Нейләйим Үлкәр?
 Анадыр, хәтринә нечә дәйим мән.
 Бирдә ки... доғрусу көрпәлийимдән
 Мүәллим олмагдыр гәсдим, ниййәтим,
 Буна да чатмады әзим, гейрәтим.
 — Арзундур, эшгиндир бу ялныз сәнин,
 Арзусу башгадыр анчаг вәтәнин.
 Машынар кәрәкдир бу күнкү кәндә.
 Биз дә бу арзудан үз дөндәрәндә
 Бу бөйүк ишләри ким көрмәлидир?
 Вәтән тәләб әдир, эл тәләб әдир,
 Биз дә кетмәлийик... Сәнин гәлбини
 Сәнәтин заһири шөһрәти чалмыш.
 Инди мүәллимә аздыр әһтияч,
 Онсуз да онларын сайы чоһалмыш.
 — Буну дүз дәйирсән.
 — Сөзүмә баһсан
 Эллик дә газанар, өзүн дә Ризван.
 Сөһбәт хейли чәкди, хейли узанды,
 Арзулар чыраг тәк көзләрдә янды.
 Кәсиб гәзетдәки э'ланы Ризван
 Бүкдү, сәлигәйлә гойду чибинә.

Сәһәри элиндә хал-хал чамадан
 Кәлдийи йол илә гайытды енә.

ХУДБИН

Тәк-тәк ичи бош сүнбулләр баш-
 ларыны юхары галдырыб гүрурла
 сирләриннә баһырдылар.

Ә. Һазердиев

Енә китабхана... бу гыш ахшамы
 Китабчын бурая йыгылмыш һамы;
 Үрәкләр тәләсир, говур анлары,
 Чешмәли кәндиндә кәнд чаванлары
 Китаб нөвбәсинә даянмыш бу күн;
 Кәндимиз юхудан оянмыш бу күн.
 Ай ана кәндимиз, ана кәндимиз
 Дүнәнки Данабаш дейилсән сән дә.
 Тапмыш итирдийи арзуларыны
 Бизим ени кәнддә Мәммәдһәсэн дә.¹
 Чатмыш Данабаш да шөһрәтә, шана,
 Ачылмыш һәр әвдә бир китабхана.
 Учалыр, йүксәлир, кәндим кет-кедә,
 «Һачан варды китаб биз олан әвдә»²
 Дейән нәнәм өзү китаблар языр,
 Күлдү бәхтимизә илк баһар, языр.

¹ Ү. Мәммәдгулузадәнин «Данабаш кәндинин әһвалатлары» һе-
 кәйсинин гәһәзмәни Мәммәдһәсэн әмиһә ишарәдир.

² М. Ә. Сабирий «Һәдәмәт вә шикайәт» шөһриндәки «Биз олан
 әвдә һачан варды китаб» мисраына ишарәдир.

***

— Инди башга китаб вериниз мәнә!..
Үлкәр бахыр онун вәрэгәсинә,
Дәйир көзләринә һәр шейдән әввәл
«А. С.» һәрфләри...

Гызын әлбәәл

О күнкү сөһбәт дә дүшүр ядына,
Бир вәрәгә бахыр, о бир дә она.
«Бизим чаван оғлан өз пешәсинин
Адыны чәкмәкдән утаныб йәгин
Атларын султаны демиш... Нейләмәк!
Мал сатылмаянда гиймәт сорулмаз.
Лакин, баша салам ону мән кәрәк,
Пешәнин бөйүйү, кичийн олмаз!
Кениш дүзәнликдә, мейданда дейил,
Һүнәр дар йолларда ат чапмагдадыр!
Буну бу оғлана аңлатмаг кәрәк,
Бу вәзифә мәнә дейәсән чатыр».

— Нәриман!

— Буюрун!

— Кәлин мән сизә

Бир китабча верим, охуюн ону.
Атчылыг һаггында мөһтәр Тәйярын
Китабыдыр бу...

— Әлә мән өзүм дә ахы мөһтәрәм...

Онлары ондан да яхшы билирәм.

Мәнә башга китаб верин, сиз ай гыз!

— Сиз мәним сөзүмә гулаг ассаныз
Яхшы олар...

Кәлин көтүрүн буну.

Мәним мәтләбимин нә олдуғуну
Сонра биләрсиниз... охуюн аңчаг!

Нәриман алныны гырышдырарат
Дүшүнүр... Бу сөзә тапмайыр чаваб...
Чаваб көзләнемдән язылыр китаб.

— А Сәлим, яманча ган әләдин һа...

Зөһрәнин дөвраны гуртарды даһа.

Бу хына дейәсән онлардан дейил...

— Нейләйим а гардаш, бу гыз дүз үч ил

Бизим мангамыза мейдан охулу,

Ахыр ки, алынды көзүнүн оду.

Һәмишә дейирди: «Кеничи байраг

Нә гәдәр өмрүм вар бизим олачаг!»

Бу ил мән мангамын үзвләринә

Тәпиниб дедим ки, удузсаг енә

Биз киши дейилик, арвадыг аңчаг,

Бу ил, гызыл байраг бизим олачаг!

Сән өл, кечәмизи гатдыг күндүзә,

Һәр чүр әзиййәтлә кәлдик үз-үзә;

Торпагын бағрыны сөкүб дағытдыг,

Ахыр киши кими мәгсәдә чатдыг...

Нечә ки, байрагы вердиләр мәнә,

Шәст илә мән бахдым гызын үзүнә.

Көрдүм ағ без кими ағарыб языг,

Чанында тагәт дә галмайыб артыг.

Сәлимин сөзүнү кәсиб Нәриман

Деди:— Ловғаланма, тез йыхыларсан!

— Һәлә ки, йыхмышам.

— Яман икидсэн.

Гәһрәман оларсан сән белә кетсэн.

— Әйә, бизә кәлмә бу бадалағы.

Сәнин ичин нийә көйнәйир ахы?

Удузан Зөһрәдир... Сән она янма!

— О удузуб, сэн, дэ чох ловғаланма!
Ловғалыг инсанда чох пис сифэтдир;
Салим жүлүб деди: — Буна бахын бир.
Бизэ ағыл верир эйэ, бу ушаг;
Умач ова билмир өзүнэ, анчаг
Эриштэ дограмаг истэйир бизэ.
Эйэ, пэрдэ чэкмэ көзлэримизэ!
Готур атларынын дәрдини чэк сэн,
Бизим янымызда бала, кэрэк сэн
Кэсэсэн дилини!

Сусду Нәриман.

Тутду силлэ кими бу сөзлэр ону
Бир чаваб тапмайыб чыхды гапыдан;
Намы хисс элэди пэрт олдуғуну.
Салимин элиндэн гезэблэнсэ дэ
Бүтүн бу сөһбәти эшидэн Үлкэр
Бир сөз данышмады... Буну хисс эдиб
Салими данлады абунэчилэр...

— Нөвбэ киминкидир?

— Мәнимдир, бачы.

Үлкэр бу «галиби» сүзүб гыйгачы

Деди: — Буюрунуз, нэ верим сизэ?

— Атырам мән сизин өз өһдәнизэ!

Сиз элэ бир китаб верин ки, ондан

Айрыла билмәйим бир ләһзэ, бир ан

Ону гуртармамыш һеч динчәлмәйим.

Анчаг гуртарынча чана кәлмәйим.

Әкәр эләсини тапыб версәниз

Ичәрәм су кими...

— Салим, кәлин сиз,

Охуюн «Муғаны».

— Шеирдирми о?

— Бәли!

— Севмәйирәм ше'ри доғрусу!

Нэ гәдәр фикрими эләсәм дэ чәм

Шеирдэ мәтләби баша дүшмүрәм.

Сиз мәнэ марағлы бир роман верин!

Бу ердэ ганады сынды шаирин.

Янына дөшәнди баягдан бәри

Мин бир әһтирасла язан әлләри.

Гәлби ағрытса да бу сөз, бу сөһбәт

Анчаг һәгигәтдир, ачы һәгигәт!

Охунмур, охунмур шеирләримиз;

Эй шаир достларым, бәс нәйләйәк биз?!
—

***

Чох заман язырыг биз яшамадан,

Гандан кечирмәдән, дуймадан үрәк.

Мәкәр шеирдирми гуру сөзләри

Дүзүб ахырына гафийә вермәк?

Ән тәмиз, ән көзәл дуйғудур шеир!

Шаирин яздығы һәр сөз, һәр сәтир

Кәрәк үрәйинин бир телі олсун;

Яшамач, язмагдан ирәли олсун!

Әл яхшы демишдир, дүшүнсәк бир аз

Үрәкдән чыхмаян үрәйә ятмаз!

Ачылмыш чығырла биз кедиб анчаг

Бостанын үстүнә бостан әкирик,

Әзаба, зәһмәтә гатлашмаяраг

Биз шәкилә бахыб шәкил чәкирик.

Я да ки...

Хәялдан ачараг елкән

Учуруг көйләрә үзүлүб ердән.

Охучу истәйир көрсүн өзүнү,

Һиссини, гәлбини охулуғунда.

Охучу истәмир юмуб көзүнү
 Бизим тәк учмагы көйә бир анда!
 Инсан дуйгусудур, һаятдыр шеир,
 Һаят чырпынмалы һәр бир сәтирдә!
 Күнүн охучусу севә билмәйир
 Һаятын нәфәси йохса шеирдә.
 Һаятдан кәлмәйән әсәрин сәси
 Һаят үзү көрмүр, яшамыр әсла!
 Әсәр дә өлүдүр, шаир нәфәси
 Мисралар башында аловланмаса!
 Нә исә... мәтләбдән узаглашмаяг,
 Һавайы вермәйәк бирчә аны да.
 Әлә чыхдығымыз һашийәләрдир
 Бизим ше'римизин бир нөгсаны да...

* * *

Бир тәһәр... Сәлими гыз тутду дилә.
 Үлкәрин тә'киди, мәсләһәтилә
 Көтүрдү «Муған»ы бу ловға оғлан,
 О күнүн ахшамы сүбһәдәк «Муған»
 Сәлимин көнлүндә туфан яратды;
 Охудугу һәр сөз дөшүнә ятды.
 «Муған» охундугча о, дуйду һәмән
 Һаятын, торпағын хош нәфәсини,
 Достумуз эшитди «ох кими сүзән
 О ана чейранын аяг сәсини...»
 Сәлим охудугча көзәл «Муған»ы
 Әлә бил ки, кечди Муған дүзүндән,
 Он дөрдүнчү нәгмә кәлиб чатанда
 Нәдәнсә утанды өзү-өзүндән.
 Сәлим Зөһрә илә ярышдыгы тәк
 Маня да Сарванла ярышмыш демәк.

Гәләбә чалса да ярышда Сарван
 Манянын өнүндә ловғаланмамыш,
 Кечичи байрагы вердийи заман
 Маня да өзүнү мәғлуб санмамыш.
 «О ахшам ағзыны ачмады Сарван,
 Бүтүн ичләс бою о һеч динмәди.
 Манянын үзүнә бахдыгы заман
 Чалдыгы эфәрлә чох севинмәди.
 ... Пәләнк нә рә чәкәр һүчумдан габаг
 Бир ан да бир ердә даянмаяраг.
 Дағлар дилә кәләр онун сәсиндән
 Ағачлар титрәйәр һәр нә'рәсиндән.
 Анчаг шикарыны алдымы пәләнк
 Һайгырмаз, бир даһа нә'рә чәкәрәк.
 Һай вуруб, гый вуруб гышгырмаз енә
 Сакитчә баш гояр өз пәнчәсинә.
 ... Де һансы гәһрәман, һансы командан
 Шир кими чәбһәләр ярдыгы заман
 Гәшш әдиб аягы ердән үзүлдү?
 Кәридә галанын үстүнә күлдү?»
 — Бәс мән? — дейә Сәлим дүшүндү хейли,
 Өзү өз ишиндән олду килейли.
 Бир анда кечирди йүз чүрә һаллар,
 Шаирин чәкдийи көзәл мисаллар
 Ити хәнчәр олуб көнлүнә батды;
 Охудугу сөзләр ону оятды.
 О сөзләр Сәлимә дүняны верди,
 Әлә бил фикирли о, йол кедирди,
 Бирдән дик атылды машын сәсинә,
 Пәрт олду дүнәнки «гәләбәсиннә».
 Даим әдәчәйәм бу сөзү тәкрат,
 Ерсиз ловғаланмаг ахы наһагдыр.
 «Биринчи аддымда ловғалананлар

Икинчи аддымда йыхылачагдыр!»
 Нечин Нэриманы пэрт элэдим мэн?
 Дейэ килейлэнди өзү-өзүндөн...
 Инди мэн билдим ки, kitabxаначы
 Нечин бу kitabы мэнэ охутду,
 Нечин Үлкэр бахды мэнэ гыйгачы,
 Ловгалыг үстүндө о, мэнни тутду.
 Доғрудур, өзүндөн архайын олмаг
 Даим йүксэлишэ дүшмэндир, анчаг
 Рэгибин күчүнэ гиймэт верэндэ
 Чалышыб ени күч йығырсан сэн дэ.
 Ахы бош сүнбүлүн башы дик олар;
 Долулар башыны ашағы салар.

ДАҢА БИР МЭРТЭБЭ

Эй дост! Охуругун ени бир kitab
 Даҥа бир мэртабэ учалдыр сэнн.

О ахшам Нэриман kitabxанадан
 Чыхды хейли далғын, хейли пэришан.
 Йол бою дүшүндү: «Нэ үчүн мэнэ
 Нэр аддым башында вурулур тэ'нэ?
 Бу гэдэр, бу гэдэр ачизэм йэ'ни,
 Дост да элэ салсын, дүшмөн дэ мэнни?
 Бэс мэнлик, бэс вугар йохдурму мэндэ?
 Бу Сэлим нэдир ки, онун өнүндэ
 Үзүм гара олсун, динэ билмэйим.
 Мэнэ ар дейилми бу кичилмэйим?
 Нэ чыхар фикирдэн, бош-бош хяялдан,
 Тэркитмэк кэрэкдир бу пис вэрдиши!
 Даим кишиликтэн дэм вуран оғлан
 Тэ'нэлэр алтында галармы, киши?
 Бачарығым чатмыр, йохса савадым,

Йохса дэянэтим?..

Бэс нечин адым
 Чэкилир тэнбэллэр чэркэсиндэ... мэн,
 Бэс нийэ разыям өзүм өзүмдэн?!
 Нэр күн сөйүлүрэм, ней данланырам,
 Бэлкэ данлаглардан хошналланырам?
 Экэр белэ исэ... Мэнэ ар олсун.
 Едийим чэрэк дэ эһримар олсун!

***

Ятмады Нэриман кечэ сүбһэдэк,
 Охуду Тэйярын kitabчасыны.
 Инчэ бир мэтлэби бурдан сезэрэк
 Ачылды үрэйи, дурулду ганы.
 Бу кичик kitabда ади бир метһэр
 Данышыр ишиндэн, тэчрүбэсиндэн.
 Учдугча бейнинден гара фикирлэр
 Тапыр Нэриман да һагы дейэсэн.
 О, бурда өйрөнир күней ямачлар
 Даҥа файдалыдыр айгырлар үчүн,
 Инчэаяг, йонча, чэмөн лэркэси
 Арыг үркүлэри көкэлдир һэр күн.
 О бурдан өйрөнир союг күнлэрдэ
 Атлар сахланмалы гупгуру ердэ.
 Мадян гулунуну сала да билэр
 Гуру от емэдэн су ичсэ экэр.
 О бурдан өйрөнир көрпэ үркэлэр
 Нэр күн ики дэфэ минилсин тэк-тэк,
 Табе этмэк үчүн чаван атлары
 Сүрүйэ ахта ат бурахмаг кэрэк.
 Гапайыб kitabы бу дэм Нэриман
 Дүшүндү бир хейли метһэр Тэйяры,

Kitabдан алдыгы тәэссүратдан
 Дағылды алнынын ғырышыглары.
 Бу балача китаб чатды имдада
 «Тәйяр! Мәним кими меһтәрди́р о да,
 Анчаг инсан кими охшамыр мәнә.
 Мәним тәк хор бахмыр өз пешәсинә,
 Көр нә гәдәр севир өз сәнәтини.
 Сәнәтинә олан мөһәббәтини
 Китаба көчүрмүш о, яна-яна;
 Бәс нәдән ар кәми́р меһтәрлик она?!
 Элә һәрарәтлә данышыр ки о
 Вурулур атлара адам доғрусу.
 Оху́дугча мәнә элә кәли́р ки,
 Меһтәрликдән көзәл сәнәт тапылмаз.
 Чүнки сәнәтини севир үрәкдән,
 Сәнәти севмәйән, сәнәткар олмаз!
 Бу китаб дост кими, бир йолдаш кими
 Мәнә дә севдирди өз сәнәтими».

Инди о билди ки, бу китабчаны
 Нечин тәкид әдиб гыз она вермиш,
 Һәяты дәриндән өйрәнмәк үчүн
 Верилән китаблар бир тәдбир имиш.
 Китабла ачылыр (унутма буну)
 Гаранлыг йолларда ағлын елкәни;
 Инан, оху́дугун ени бир китаб
 Даһа бир мәртәбә учалдыр сәни!
 Сән бу пилләләри чыхыб бир заман
 Уча бир нөгтәдә гәрар тутарсан.
 Бу уча нөгтәдә даяндыгча сән
 Бурадан һәр шейи көрә биләрсән.
 Эй дост! Нәфәсини сән дәрә-дәрә
 Уча бир ағача де чыхмысанмы?
 Ордан эйванлара, сән һәйәтләрә

Бөйүк бир марагла де бахмысанмы?
 Сыгыныб көвдәли шах будаглара
 Бахырсан, көрүрсән бурдан һәр ери,
 Һеч кәс сәни көрмүр...

Анчаг сәнинчин
 Бәллидир бурадан һамынын сирри.
 Учалар беләдир, әзизим, өйүн,
 Бир шей кизли дейил учалар үчүн.
 Бәли, сән бурадан ерә баханда
 Көрүрсән Һеч кәсин көрмәдийини.
 Көрдүйүн мәнзәрә бә'зән күлдүрүр,
 Бә'зән ихтиярсыз ағладыр сәни.
 Ағачын дибиндә ким олса бу дәм
 Дәли биләр сәни...

Бундан горхма сән!
 Әзизим, йүксәкдән сән көрдүйүнү
 Көрә билмәмишдир чүнки о, ердән.
 Көрә билмәйәнләр кечмиш заманда
 Дәли адландырмыш көрән кәсләри.
 Бәсләнмиш онларын үрәкләриндә
 Бүтүн инсанлыгын дәрди, кәдәри.
 Һамлетә, Айдына дәли демишләр
 Һәр шейи көрдүйү, чох билдийийчин,
 Искәндәр кефләнмиш, онун көплүнә
 Дағ үстүндән мин дағ чәкилдийийчин.
 Дүшүнән бейинләр, янан үрәкләр
 Һәмишә зиндана, галая дүшмүш,
 Бәсләйиб гәлбиндә сонсуз диләкләр
 Чатски «Ағылдан бәла»я дүшмүш.
 Китабла ачылыр унутма буну
 Гаранлыг йолларда ағлын елкәни.
 Эй дост! Оху́дугун ени бир китаб
 Даһа бир мәртәбә учалдыр сәни

ИКИНЧИ ТОГГУШМА

Чохалдыгча чыраглар
Онун дәрди азалыр.

Кечә... Нә улдуз, нә ай, зүлмәт ичиндә көйләр...
Энсиз кәнд йолларилә ерийир ики нәфәр.
Көйләр гара, ер гара, көз-көзү көрмүр бу ан.
Биринин элиндәки кичик батареядан
Дар чыгырлар үстүнә ишыг дүшүр сүтун тәк.
Каһ чухурдан тулланыб, каһ да архдан кечәрәк,
Онлар кедир... габагда фанарын ағ шөләси.
Эшидилир узагдан зурна-балабан сәси.
Букүнкү кечәләри кетмәмишир һавайы,
Тойдан кәлир сәдрлә бизим Шираслан дайы.
Бирдән-бирә бу заман сәдр дурду ериндә,
Мараг долу бир суал алышды көзләриндә:
— Нә вар, нийә даяндын?
— Шираслан, эвләрә бах!..
Кәндли дә бу вахтадәк гала биләрми ояг?
Бахсана чыраглара, нийә ятмайыб онлар?
Шираслан күлүб деди:
— Ахы бизим чаванлар
Китаб охуюр инди.
Бизим гыз да, Зөһрә дә ятмайыр сүбһә гәдәр,
Һей охуюр... охуюр
— Инди билдим сәһәрләр
Ишә нийә кеч чыхыр бизим бә'зи чаванлар,
Сән демә һеч сүбһәчән китаб охуюр онлар.
Бир ора бах, өзү дә бир дейил, ики дейил,
Мән дә дейирәм ахы нийә Зөһрә дә бу ил
Кери галды, удузду Сәлимин мангасына.
Дейә сәдр говрулду ичиндә яна-яна.

— Йох бу китабханачы савад, тәһсил дейәрәк
Корлады ушаглары, сәһәр ону мән кәрәк
Бир яхшыча данлайым.

— Чох да ағ эләмә сән.

Гәриб гыздыр, һирсләниб үрәйнә дәйәрсән.
Һирсләнмә, юмшаг даныш сонра биздән
инчийәр.

Балам олсун, ағыллы, камаллы гыздыр Үлкәр.

***

Элә бу вахт, бу заман гәлбиндә сонсуз мараг,
Кәнди сейр әдир Үлкәр пәнчәрәни ачараг.
Көйдә нә улдуз, нә ай, кечә сакит, тән яры.
Көрүр ерләрдә яныр, көйләрин улдузлары.
Дүшүндүрүр Үлкәри бу заман дәрин-дәрин
Китаблар үстдә янан чыраглары эвләрин.
Үлкәрин көзләриндә яныр севинчи пар-пар,
Онун әмәлләридир бу алышан чыраглар.
Кәндә кәләндән бәри сайыр, сайыр кечәләр
Һәр күн артан, чохапан бу чыраглары Үлкәр.
Һәр күн артан бир чыраг гәлбинә ишыг салыр.
Чохалдыгча чыраглар онун дәрди азалыр.
Һәм дә ки, Ризванындан мәктүб алмыш о, дүнән,
О чансыз сәтирләрин арасында кизләнен
Үрәйн охуюнча
Каһ ағармыш, бозармыш, титрәмиш ярпаг кими.
Каһ да янмыш үзүндә севкиси чыраг кими.
Үлкәрин өз гәлбинин әкс сәдәсийды бу.
Нәдән белә олду бәс охуюнча мәктүбү?
Бә'зән өз һәсрәтинә говушанда да инсан
Ағлайыр һөнкүр-һөнкүр һеч өзү дә дуймадан.
Бир аз кечир...

Өтүрүб сэн о кэркин анлары
Сакит олурсан...

Кечир гэлбин һэйэчанлары.
Кечэди... Өтмүш артыг сәһәрки дөйүнтүләр
Ялныз инди дәрк эдир өз севинчини Үлкәр.
Үлкәрин көзләриндә яныр арзусу пар-пар
Һәм үрәйиндә яныр, һәм дә кәнддә чыраглар.

* * *

Сәһәр сәдр чағырыб Үлкәри отагына,
Бошалтды үрәйини о ки, вар, деди она.
Деди: — Нә китаб, нә зад, мәнә план

кәрәкдир!

Өдәмәсәм, еримә ким чаваб верәчәкдир?!
Сәнин китабларыным мәнә көмәк эдәчәк?!
Чаванлары йолундан аздырма, гой иш көрәк!
Бу сөз тутду Үлкәри,
Долухсунду көзләри.
Ғынамайын сиз ону;
Бүтүн өмрү узуну
Китабларла яшаян,
Китаб дуйгуларыны үрәйиндә дашыян
Адамлар көврәк олур.
Бир булут өтмәсиндән көйләр кими тутулур.
Әкәр онун гэлбиндә бирчә телә тохунсан
Истәр билмәдән, истәр билә-билә тохунсан
Онун бүтүн вүчуду титрәйәр ярпаг кими.
Гэлбиндә елләр әсәр хэзан вурмуш баг кими.
Сәдри динләйиб Үлкәр ичиндә яна-яна
Деди:—Китаб ишыгдыр, хор бахмайын сиз она!
Мәдәнийәт кәтирир китаблар кәндимизә!
Сиз онлардан горхмайын, көмәкдир онлар сизә!

Инанын ки, китаблар әнкәл дейил плана.
Тезликлә көрәрсиниз бир көмәкчидир она —
Дейиб чыхды гапыдан гаралдыса да ганы,
О бу күн даһа әркән ачды китабхананы.

Д О Н У Ш

Вәзифә инсана шан-шөһрәт дейил,
Инсан вәзифәйә шөһрәт олмалы!

Бу күн сәһәр тездән хейли севинчәк
Үлкәрин янына кәлди Нәриман.
Ғызла саламлашды, күлүмсәйәрәк
Санки күнәш чыхды булут далындан.
Деди: — Үлкәр бачы, сағ олун сизи!
Билдим бу китабдан мәгсәдинизин.
Мәни айылатдыныз...

Гара фикирләр

Тамам унудулду... Дәйишди үрәк.
Чох шейи өйрәндим, ади бир мөһтәр
Китаблар да яза биләрмиш демәк?!
— Бәли, әзиз достум, буну яхшы бил
Шөһрәт дә зәһмәтлә яша долмалы!
Вәзифә инсана шан-шөһрәт дейил,
Инсан вәзифәйә шөһрәт олмалы!

Йохдур вәзифәнин, ишин, сәнәтин
Бөйүйү, кичийи инан ки, биздә;
Вәзни, дәрәчәси һәр бир һөрмәтин,
Зәһмәтлә өлчүлүр вәтәнимиздә.

Лайингдир һөрмәтә, шөһрәтә, ада
Көрдүйү иш гәдәр һәр кәс дүняда.

Неч вахт алдатмасын тэмтэраг сәни,
Зәһмәтлә шөһрәтә чатар һәр инсан!
Ән ади, ән кичик бир вәзифәни
Истәсә зәһмәтлә бөйүдәр инсан!

Биздә ады-саны дилләрдә кәзән
Алим дә, шаир дә, бәстәкар да вар.
Лакин сәнәтинә додаг да бүзән,
Она һәгарәтлә баханлар да вар!

Биздә чобан вар ки, ашыб илләри
Кәләчәклә алыр индидән нәфәс.
Лакин алим дә вар, илләрдән бәри
Бурнунун учундан узагы көрмәз.

Тикиш билһинмәйир аяггабыда,
Пинәчи вар, элә бир ямаг вурур.
Шаир дә вар, сөзү сечә билмәйиб
Ағ лөвһә үстүнә гара даг вурур.

Биздә фәһлә вар ки, алын тәрилә
Учалдыр адыны өз пешәсинин.
Лакин мүдир дә вар, алчаг ишилә
Алчалдыр адыны вәзифәсинин.

Биздә тәләбә вар, одлу көзләри
Мә'налар ичиндә мә'налар көрүр;
Мүәллим дә вар ки, чансыз сөзләри
Үрәк буландырыр, додаг бүздүрүр.

Чалгычы вар, басыб көксүнә тары
Көһнә һавалара тәзә чан верир,

Бәстәкар вар, көһнә баятылары
Тәзә ады илә бизә едирир.

Бөйүк вәзифәми сәнчә Нәриман,
Бу кәнд мәктәбиндә зәнк чалан олмаг?!
Лакин сән о гоча Пәри халанын
Сәнәтинә олан севкисинә бах!

О билир, чалдыгы бу зәнкин сәси
Чагрышдыр, бейинләр хәбәрдар олур;
Гырх беш дәгигәнин һәр дәгигәси
Бағлы гапылара бир ачар олур.

О билир, чалдыгы зәнкин сәсиндә
Элм илә инсанын үлфәти вардыр;
Йүзләрлә гөнчәнин етишмәсиндә
Онун да азачыг хидмәти вардыр,
Гәлбиндә севкидән чыраг яндырыр;
Кичик сәнәтини мә'наландырыр.

О, зәнки тез чалса үччә дәгигә
Шакирд бир мисалы һәлл әдә билмәз,
Ил бою йығылан бу дәгигәләр
Башга бир күн илә әвәз әдилмәз!

Бөйүйүб гарынын көз габагында
Учмуш йүз бала гуш өз ювасындан,
Ана гушлар кими, севинмиш о да
Пәрваз әдәнләрә бахдыгы заман.

Һәрдән раст кәләндә учмуш гушлара
Өтүр үрәйиндә нәләр бир анда,
Вахтилә сайдыгы дәгигәләри
Көрүр һәмән кәнчин уча боюнда.

О көрүр, күллөрө дөнөн гөнчөлөр
Нареси бир ердә юрд-юва салмыш,
Вахтилә чалдыгы зәнк сәсләриндән
Нәр кәнддә, шәһәрдә бир сәс-учалмыш

Бәсләйиб гәлбиндә бу дуйгулары
Нәр күн бир мәртәбә учалыр гары.
Севә билдийийчүн өз сәнәтини
Газаныб һамынын мәнәббәтини.

Иохдур вәзифәнин, ишин, сәнәтин
Бөйүйү, кичийи, инан ки, биздә.
Вәзни, дәрәчәси, һәр бир һөрмәтин
Зәһмәтлә өлчүлүр вәтәнимиздә...

Динләйиб Үлкәри баягдан бәри
Башыны ашағы дикди Нәриман:
Көрүндү алнында хәчаләт тәри,
Гызарды пул кими утандығындан.
Нәһайәт, сөйләди: — Ай Үлкәр бачы,
Чох үзәр истәйирәм, бағышла мәни!
Сизи мән инчитдим о биринчи күн,
Ихди позун «А. С.» һәрфләрини.
Пешәмин адыны язын үрәклә,
Кечәли-күндүзү ишлә, әмәклә
Кәрәк китаб язан о Тәйяр кими
Севәм вә севдирәм өз сәнәtimi!
Гой вәзифә мәнә шан кәтирмәсин,
Намуслу әмәклә кечсин күнләрим.
Мәнә вәзифәләр зинәт вермәсин
Мән өз вәзифәмә гой зинәт верим!
Сизин сөзләриниз айылатды мәни,
Позун ордан «А. С.» һәрфләрини.

Дейә тәкид этди енә Нәриман.
Кирди ичәрийә Зәһрә бу заман.

— Салам!

— Салам!

Үлкәр, гуртардым буну,

Инди нә верирсән?

— Кәл Павленкону

Оху сән инди дә...

— Нәдән данышыр?

— Бурда ени нәслин мүбаризәси,

Иши, дуйгулары...

— Инди һәр кәси

Ялныз белә шейләр марагландырыр.

— Бәли, һәр сурәти сизи андырыр.

Охуюн!

— Онда яз.

Язылыр китаб.

Енә Нәриманы алыр изтираб...

«Зәһрә!.. Көр нә гәдәр дәйишмиш бу гыз,

Һеч мәнә бахмыш да... Үлкәрлә ялныз

Данышыр...

Бәс нийә саймайыр мәни?

Элә бу һалында лап Чәмиләни

Хатырладыр мәнә...

Буна нә олмуш?

Иохса өз эшгиндән бу да йорулмуш?

Иохса нифрәт әдир инди бу мәнә,

Иохса һөкм әдәрәк өз үрәйинә,

Боғмуш севкисини бу да мәним тәк?

Нә гәдәр әзаба дөзәр бәс үрәк?!
Эләдир, севки дә атәшә бәнзәр,

Гидасы олмаса янар, тез сөнәр!..»

Ширин данышдыгча Үлкәрлә Зәһрә

Сүзүр алтдан-алтдан ону Нәриман.
«Бу гыз көзәлмиш ки... Бәс мән көрәсән
Нечин дуйمامышам буну бир заман!
Чәмилә көзәлдир, йохса бу?..

Йох, йох!

Чәмиләнин һүснү башгадыр... Анчаг
Бунун да бир айры чазибәси вар.
Онун үрәйиндән һансы дуйгулар,
Һансы дүшүнчәләр өтүр көрәсән?
Бәс мәнн саймайыр, саймайыр нәдән?..»
Нәриман Зөһрәни элә сүзүр ки,
Элә бил, илк дэфә ону көрүрдү.
Гызын һәр бир сөзү, һәр һәрәкәти
Онун үрәйини дөйүндүрүрдү.
«Бәс нечин, бәс нечин бу вахта гәдәр
Дуя билмәмишәм бу һүснү онда?
Өтдүкчә көнлүмдә башга нәғмәләр
Ону тәк гоймушам йол айрычында».
Дейә дүшүндүкчә бизим Нәриман
Гыз китабы алыб чыхыр гапыдан.
Тап-тарап!

Өртүлән гапынын сәси
Ох олуб элә бил гәлбинә батды,
Гызын союглуғу, бу тәнтәнәси
Гәлбиндә башга бир дуйғу оятды.
Үрәйин гәрибә аләмләри вар,
Бир анын ичиндә йүз дәмләри вар.
Беләдир... беләдир инсан дүняда
Узаг олан заман сефир һәр шейи,
Яхын вә асанлар хош кәлмир бизә;
Узагдан дуюруг һәр көзәллийи.
— Һә... Нәриман, буюр! Нә верим сәнә?
Тәзә китаблардан?

— Һәлә ки, һеч нә.

— Нийә?

Сүкут...

— Сәнә нә олду белә?

Сән ки, кириширдин ишә үрәклә.

Де, бир динсәнә!

— Зөһрә кечән дэфә демишди мәнә

«Онекини» охул..

— Бәлн, бу китаб

Хейли мараглыдыр.

Енә изтираб,

Енә дүшүнчәләр, енә фикирләр

Алыр Нәриманы гойнуна...

Үлкәр

Нәриманла таныш оландан бәри
Эшитмиш гәлбиндән кәлән сәсләри,
Дуймуш Чәмиләнин бош гүруруну,
Һәр бир сөһбәтилә изләмиш ону.
Билмиш о, Зөһрәнин севкисини дә.
Лакин данышмамыш, сусмуш енә дә.

***

Алыб «Онекини» чыхды Нәриман.
Алды үрәйини енә һәйәчан.
Дүзәлди йолуна... Нә дүшүндүсә
Өзү дә дуймадан, һисс эләмәдән
Бирдән ейинләтди аддымларыны,
О белә һарая тәләсир көрән?
Архая бахмадан кедирди...
— Салам!
Нә белә фикирли кедирсән балам?
— Тәләсирәм, Сәлим...

— Сөзүм вар, даян!
 Инчитдим гэлбини о күн Нәриман.
 О күн бош-бошуна мән үйүдүрдүм,
 Багышла!.. Индиңе Зөһрәни көрдүм,
 Үзр истәдим... Мәни багышлады о,
 Бир аз аловлуйдум о күн доғрусу.
 Баш-аяг вурурду көзүмдә аләм,
 Ондан да, сәндән дә үзр истәйирәм.
 Нәриман, достумсан... барышаг ди кәл!
 Нәриман өзү дә бир гәдәр эввәл
 Башга бирисиндән үзр истәмишди;
 Үлкәрә «сәһвими әфв эт», демишди.
 Аһ... Үзр истәйирләр индисә ондан.
 Бығалты, хәфифчә күлүб Нәриман
 Деди: — Бундан өтрү сыхма гэлбини,
 Сән өз тәһгиринлә айылатдын мәни.
 Мән сәнә борчлуям... Дүшүнмә һәдәр,
 Нөгсаны һәр заман үзә дейәрләр.
 Сән мәним архамча данышмаммысан,
 Үзүмә демисән...
 — Йох, йох, Нәриман,
 Ахы...

— Тәһгириндән ибрәт алараг
 Тәшәккүр әдирәм мән сәнә анчаг.
 Сағ ол!.. Һарда көрдүн бәс сән Зөһрәни?
 — Көйтәпәдә, даян!
 — Ишим вар, мәни
 Сахлама!
 — Де яхшы!

Айрылыр ондан,
 Зөһрәнин далынча гачыр Нәриман.
 Нәриман севдими Зөһрәни? дүзү,
 Мән дә сәнин кими билмирәм буну.

Мән дә сәнин кими билмирәм, достум,
 Нә илә битәчәк бу ишин сону.
 Сәнин гәдәр буну билирәм анчаг
 Онунла йол кетмәк, нәсә данышмаг
 Истәйир Нәриман,
 Ялныз бу заман...

* * *

Лакин тапа билмир... О яна-яна
 Кәлиб етишинчә йол айрычына
 Даяныр, ачылыр гәлб varaг-varaг,
 Сейр әдир йоллары...

Нечә ай габаг
 Һәмән бу йол илә Зөһрә, Нәриман
 Гоша кәлирдиләр китабханадан...
 Йоллар узун, йохуш, дар,
 Йол айрычында онлар
 Айрылды бир-бириндән.
 Башга-башга дуйгулар
 Өтдү үрәкләриндән.
 Кәдәр алды Зөһрәни
 Йолда тәк галдығына,
 Нәриманса севинди
 Җыздан айрылдығына.
 Бәс инди? Чырпынан гәлб
 Нә сөйләйир бәс инди?
 Өз йолуну итирмиш
 О көһнә һәвәс инди.
 Галыб йол айрычында,
 Билмир һарая кетсин.
 Чарә уман үрәйи
 Кимә һарая кетсин?

Дүнэн дарыхырды о бу йоллары
 Зөһрэйлэ бир ердэ кетдийи үчүн.
 Зөһрэни ахтарыр бахыб дөрд яна
 Бах, һәмэн бу йолда Нәриман бу күн.
 Эй инсан үрэйи, инсан үрэйи;
 Бачара биләйдим сәндә үзмәйи.
 Дүнанын эн дәрин үманысан сән;
 Элэ бир сәнәткар вармыдыр көрән
 Баш вүра үрәйин дәринлийинә?!
 Чох чәтин көрүнүр бу һикмәт мәнә.
 Эй инсан үрәйи, һеч олмаса мән
 Бирчә чичәйини дәрә биләйдим.
 Мән сәнин эн дәрин кушәләриндән
 Кәлән бирчә сәси верә биләйдим!

КУЗКУ ГАБАҒЫНДА ДУШҮНЧӘЛӘР

Фантазия, ты волшебства полна,
 Ты создаешь мир в пустом просторе.

Л. Украинка

Бу күн дә Чәмилә кеч ятдығындан
 Ояна билмәди юхудан сәһәр,
 Күнәш чеш еринә дикәлән заман
 Парлады күн кими, ачылды көзләр.
 Исти ятағындан галхынча һәмән
 Дүшдү «Башсыз атлы» йорғанын үстдән.
 Галхды, кур сачлары ахды чийиннә,
 Күллү халатыны тахыб әйиннә
 Кетди аддым-аддым булаға сары,
 Бизим бу дағларын сәрин сулары
 Үзүнә дәйдикчә гызын, бир анда
 Элэ бил күл битди янағларында.

Булагдан гайыдыб чийиндә дәсмаа
 Күзкүнүн өнүндә әйләшди дәрһал.
 Сәриб сачларыны синәси үстдә
 Нарын әлләринә о дараг алды,
 Бахды өз-өзүнә нәдәнсә хейли,
 Санчылыб көзләри күзкүдә галды.
 О, кирпич чалдыгча кирпичләриндән
 Элэ бил текүлдү күл ярпағлары.
 Чәмилә аһ чәкди бир ан дәриндән,
 Өмрүн өтүб кечән о илк чағлары
 Дүшдү хатырына йәгин бу заман.
 Башы ағ чалмалы уча дағлардан
 Элэ бил дәрәйә думан, чән энди,
 Онун көзләринә бу нәдән энди?
 Нәдән кәдәрләнди бирдән Чәмилә?
 Күзкүнүн башына өз әлләрийлә
 Тахдығы шәклилә күзкүйә дүшән
 Әксини бир хейли тутушдурду о.
 — Ондан бәри чохму дәйишмишәм мән?!
 Дейә — өз өзүндән һәмән сорду о.
 Бу шәкли Бақыда охуян заман
 Чәкдирмиш Чәмилә... Демәк о вахтдан
 Артыг үч гыш кечир, үч баһар кечир,
 Бу күн дә гәлбиндән о чағлар кечир.
 Һәмән бу шәкили чәкдирдийи күн
 Көнлүнү ачмышды бир оғлан она,
 О са үрәйиндә күлмүшдү хейли
 Бу кәнч аспирантын кәдәк боюна.
 Һәмән күн аспирант кәзди, долашды
 Ону изләйәрәк гарабагара,
 Сыхыла-сыхыла эшгини ачды,
 Гыз мәһәл гоймады ялварышлара.
 Лакин һәзз аларды, янан үрәкләр

Онун гаршысында кәлиркән дилә,
 Севәрди, далынча сүрүнүб кәлән
 Аяг сәсләрини бизим Чәмилә.
 О, бу сәсләри дә онун һүснүнә
 Алгышлар яғдыран чәпник санарды,
 Алдығы мәнәббәт мәктубларындан
 О, нә ачыгланар, нә усанарды.
 Яхшы ядындадыр енә һәмән күн:
 Чаван аспиранты аздырмаг үчүн
 Фото дүканына кирди Чәмилә.
 Шәкил дә чәкдирди, о күлә-күлә,
 Бу күлүш өзүндән разы бир гызын
 Фәрәһи, эфәрһи, тәнтәнәсийди.
 Гапы архасында көзләйән оғлан
 Титрәди, билди ки, ох даша дәйди.
 Билиб мәнәсыны бу күлүшләрин
 Артыг даянмады, узаглашды о.
 Чавабсыз эшгицин тәлатүмүндә
 Айлар, илләр бою ашыб-дашды о.
 Һәмән бу шәклини бизим көзәлин
 Гойдулар дүканын витринасына.
 Һәр дәфә кечәндә Чәмилә бурдан
 Даяныб фәрәһлә бахарды она.
 О өз чәмалына яд адам кими
 Һәсрәтлә бахарды дуруб кәнардан.
 Ону мәст әдәрди өз көзәллийи
 Күл-чичәк ачарды көзүндә һәр ян.
 Ялныз өзү дейил, дейирләр чоху
 Аяг сахлаярды бурдан өтәндә.
 О шәклин өнүндә әзиз охучум,
 Бәлкә даянмысан бир хейли сән дә?
 Чохлары бу шәкли рәсм санырды
 Чәмиләнин белә күнләри варды.

О, дәрә ил охуду бу минвал илә,
 Нә пул дәрди чәкди, нә дә әв дәрди.
 Әркөйүн гызына атасы һәр ай
 Истәдийи гәдәр пул көндәрәрди...
 Язды атасына Чәмилә бир күн
 «Галмаг истәмирәм ятагханада».
 Ишини бурахыб ата да кәлди,
 Дүшдү әл-аяға дәрһал ана да...
 Бакынын ән көзәл бир күчәсиндә
 Мәнзил дә тутдулар гызлары үчүн.
 Истәдийи кими кәзди, доланды
 Кинодан, кәзмәкдән галмады бир күн.
 Лакин дәрсләрдән дә галмазды кери,
 Севәрди сәнәти, севәрди шеири;
 Күнүзләр кәзсә дә, узун кечәләр
 Бә'ән охуярды сәһәрә гәдәр.
 Көнлүнү ачарды гәрб романлары,
 Онларын романтик гәһрәманлары
 Гызын үрәйиндән хәбәр верәрди,
 Ону саатларла дүшүндүрәди...
 Комсомол олса да, тәшкилатындан
 Кәзәрди һәмишә о узаг-узаг,
 Кәләрди комтәйә айда бир дәфә
 Үзвлүк һаггыны вермәкчүн анчаг.
 Бә'ән йолдашлары данласалар да
 О, өз билдийини әдәрди енә,
 Һәр ишдә, һәр ердә, уярды ялныз
 Һәятын заһири дәбдәбәсинә.
 Һәгиги досту да йох иди онун,
 Севә билмәйирди о инсанлары.
 Ән әзиз, севимли достуйду анчаг
 Бә'зи романларын гәһрәманлары.

Бақыда яшайн әмисикілә
Ара бир кедәрди анчаг Чәмилә.

***

Кейинди-кечинди сон модаларла,
Гәлбин истәйинә һасар чәкмәди.
Бахыб кейиминә, көзәллийинә'
— Догрудан һамыдан артығам — деди.
Әвин һаһибәси гоча гары да
Гызын атасындан һөрмәт көрәрәк
Шылтағына дөздү, назыны чәкди,
Башына доланды өз баласы тәк.
Онун отағыны сүпүрәр гары
Палтарыны юяр, үтүләйәрди.
Сифариш вердийи хөрәкләри дә
Чәмилә һазырча кәлиб ейәрди.
Бүтүн бу назлары, бу гайғылары
Чәмилә чох ади бир шей санарды.
Онун шылтағына дөздүкчә гары
Бундан нә сыхылар, нә утанарды.
Дейәсэн о элә дүшүнүрдү ки,
Һамы севмәлидир һәр заман ону.
Она көстәрилән бу гайгы, һөрмәт
Ганундур, белә дә олмалыдыр бу.

***

О, сонунчу курсда охуян заман
Меһрибан атасы өлдү наһан.
Бу гәфләти өлүм бизим көзәлә
Һаятын биринчи зәрбәси олдү.
Анчаг кечди күнләр, өтдү һәфтәләр

Етимлик дәрди дә тез унудулду.
Көрмәди һеч кәсдән о, тәһдид, һәдә,
Беш ил баша кәлди, бешчә күн кими.
Севилди, охшанды о мәктәбдә дә
Әвдә олдугу тәк — әркөйүн кими.
Тәһсил илләринин гуртардығыңы
Көрүнчә гәмләнди, гүссәләнди о.
Пайыз көйләри тәк долурду тез-тез
Ядына салдыгча доғма кәнди о.
Санки бу нөгтәдә чатырды сона
Онун шылтағлары, онун назлары,
Сығмырды шәһәрин кен йолларына
Ядына салдыгча дар доғгазлары.
Элә бил раст кәлди бирдән йохуша,
Талени һөкмүндән чох килейләнди.
Кениш асиманда сүзән бир гуша
О, бир гәфәс билди балача кәнди.
Язды анасына: «Ана дурма кәл!
Шәһәрдә яшаяг гойсана биз дә.
Чатаг йүксәлишә, мәдәнийәтә
Яшаяг инсан тәк ай ана, биз дә...»
Гызын мәктубундан гейзләнәрәк
Яныглы бир мәктуб яздырды ана:
«Әвләр буцағында мәни гойма тәк
Гызым, көз дикмишәм сәнин йолуна...»
Бу чаваб өнүндә галды әлачсыз,
Өзү истәмәдән кәндә кәлди гыз.
О вахтдан бу ерә ики ил кечир
Чәмилә ишләйир өз кәндләриндә,
Кәнддә яшаса да о, нәфәс алыр
Шәһәр һавасыйла анчаг бу күн дә.
Хәбәр тутмаг үчүн енә шәһәрдән
О синиф йолдашы, Афәтә һәрдән

Одлана-одлана мектублар языр,
 «Достунун чох бөйүк дәрди вар» языр.
 Бакыда оlanda дүзүнү десәк
 Саймазды Афәти чох да Чәмилә,
 Индийсә хәялән данышыб, күлүр,
 Каһ да гучаглашыр о, Афәт илә.
 Тәһсил илләринин һәр дәгигәси
 Хатирәйә дөнүб инди онунчүн,
 О, Бакыдан кәлән һәр сөз, һәр сәси
 Ичир шәрбәт кими, һәвәслә бу күн.
 Күзкү габағында бу күн Чәмилә
 Дарайыб һөрдүкчә һөрүкләрини,
 Дүшүнүр, дүшүнүр, һөрүр о һәм дә
 Гәлбинә сығмаян дәрду сәрини.
 Кечир көз өнүндән баягдан бәри
 Хәялларла долу тәһсил илләри.
 Булут тәк тутуладу о нәдән белә?
 Күзкүнүн башына өз әлләрийлә
 Тахдығы шәклийлә күзкүйә дүшән
 Әксини бир хейли тутушдурду о.
 «Ондан бәри чохму дәйишмишәм мән?»
 Дәйә өз-өзүндән һәмән сорду о...
 Гашлар һәмән гашлар, көзләр о көзләр...
 Каһ әксә, каһ шәклә бахды о, бир-бир,
 Дүшүндү, дашынды...

«Дәйәсән анчаг

Көзләрим бир гәдәр һәлгәләнибдир?!
 Эй тәһсил илләри, тәһсил илләри
 Сизин гәдринизи билмәдим онда!
 Инди өз дәрдимлә илләрдән бәри
 Һәмдәмсиз галмышам кәнд бучағында.
 Мәни севәлләри севә билмәдим,
 Бундан яхшылары чыхачаг дедим.

Анчаг башга чүрә әсди бу рузкар,
 Көр бир һара атды тәләим мәни?!
 Мәнә гиймәт гоюб севәр, анлаяр
 Бу кол-кос ичиндә ахы ким мәни?..
 Ахы ким лайигдир бу көзәллийә?
 Өзүм өз көзүмә күл атдым...» — дәйә
 Ахтарыр, ахтарыр о, Мустанкери
 Мәним әсәримин хәялпәрвәри...

* * *

Палтар долабыны ачыб Чәмилә
 Төкдү донларыны срә бирбәбир,
 Тозуну, чиркини о силә-силә
 Дүшүндү: «Бәс бунлар нәйә кәрәкдир?»
 Бах бу күлмәхмәри сечиб о заман
 Бакыда биринчи дәрзи сайылан
 Сәкина ханыма тикдирмишди о.
 Йүз манат да артыг пул вермишди о
 Һәм көзәл, һәмдә ки, тез тикдийиндән.
 Әлә бил әсрләр кечмиш о күндән.
 Өзүйлә о көзәл, о хош күнләрин
 Арасында учрум яранмыш дәрин...
 Һәмән о донуну кейир әйнинә
 Ядына салмагчун өтән күнләри.
 Палтарла бәрабәр әлә бил енә
 О өтән әйямлар гайыдыр керн.
 Күзкү габағына кечиб даяныр.
 Бахыр әндамына бахыр о хейли.
 Тәһсил илләрини андыгча аныр,
 Өзү өз бәхтиндән олур килейли.
 Товус тәк әйниндә бәрг вурур о дон,
 — Буна бах, доғрудан, бу ади фәсон

Көр нэ гэдэр көзэл ярашыр мэнэ...
 Вурулур Чэмилэ өзү-өзүнэ.
 — Анчаг аралыям чохдан шәһәрдән,
 Тээ модалардан хәбәрсизэм мән.
 Бу мода көһнәлиб йәгин шәһәрдә?
 Дәйәрәк тутулду о епә дәрдә.
 Доғрудан бу гызын дәрди бөйүкдүр.
 Онун бәдәни дә өзүнә йүкдүр.
 Дәрди бөйүк олур, дәрди чох олур
 Модалар йолунда чан верәнләрин.
 Бүтүн снелийи, мэдәнийәти
 Ялныз палтарында кәздирәнләрин.

НЭЯТ ДАН КИТАБА

— Счастливый человек тот, кто
 думает не только о том что есть, но
 даже о том чего нет.
 — Приятно бывает помечтать. Да-
 вайте мечтать вслух.

А. П. Чехов

— Салам, Үлкәр бачы.
 — Салам, Чэмилэ.
 Нечәсән әзизим?
 — Мән элә белә...
 — Нечә элә белә?
 — Варыг бир тәһәр.
 — Енә дә кизлиндир үрәкдәкилә?
 — Нәрәнин гәлбиндә ятыр бир аслан!
 — Бу дүздүр... О аслан де бәс нә заман
 Өзүнү көстәриб чыхачаг үзә?
 — Чох улдузлар вар ки, көрүнмүр бизә,

Чох олур онларын ишыгы анчаг.
 — Кәл бу әйһамлары бир яна бурах!
 Ачыг де гәлбиндән кечәнләри сән.
 Нәмишә фикирли, тутгунсан нәдән?
 — Өзүм дә билмирәм.
 — Чэмилэ, сән дә
 Гапалы адамсан... Бура кәләндә
 Аз-аз данышырсан, аз-аз динирсэн,
 Элә бил, нәдәнсә сән чәкинирсән.
 Анчаг ону бил ки, бу достун Үлкәр
 Сәни баша дүшүр лап өзүн гэдәр.
 — Бәлкә дә... дүзүнү билмәк истәсән
 Сыгыша билмирәм бу дар кәндә мән.
 Сыхылыр үрәйим... гәлбимдәкилә
 Бу балача кәндә сыгышмыр Үлкәр!..
 Атараг дашыны кәндин бир кәрә
 Көчмәк истәйирәм дүзү шәһәрә.
 — Кәнд дә бизимкидир, шәһәр дә бизим
 Онлары айырма сән кәл, әзизим.
 — Данышма мәнимлә китаб дилилә.
 — Дүзүнү ахтарсан әкәр, Чэмилэ
 Китаб дили илә данышан сәнсэн,
 Зөвгүнә, һиссинә мат галмышам мән.
 — Сән нә вурулмусан билмирәм кәндә?
 Нә көрмүсән бу тоз, палчыг ичиндә?
 Ишинә мәтәләм доғрусу сәнин
 Өзүн шәһәр гызы...
 — Севән севәнин
 Көрмәз нөгсаныны, көрсәдә аз-маз
 Она дал чевириб үзүнә вурмаз!
 — Яхшы, яхшы бәсдир... Китаб вер мәнә
 Узатма!
 — Нә верим?

— Сорушдун енэ?
Мөним ки, зөвгүмө өзүн бэлэдсэн.
— Зөвгүнү бир гэдэр, вахтдыр, дэиш сэн
Дедийин китаблар гуртарыб даһа.
— Бэс нэ вар?
— «Чичэкли», «Кэнч гвардия»
«Шамо», «Сәһәр», «Чайка» «Сакит дон», «Би-
чин»...

— Бэс «Намус» романы Ширванзадэнин
Йохму?

— Бәшировун «Намус» романы
Даһа мараглыдыр.
— Нэдән данышыр?
— Экиндән, бичиндән, элин варындан
Ени адамларын дуйгуларындан.
— Биз экин-бичини, ер сувармағы
Язычыдан яхшы билирик ахы.
«Фәлакәт» йохдурму?
— Йох, «Сәадәт» вар.
— Йохдурму бары
«Мадам Бовари»?

— Йохдур.
— Эһ бэс онда
Нәйин вар сәнин?
— «Намус»у көзәлдир Ширванзадэнин
Севилір, охунур бу китаб биздә.
Анчаг, эзиз бачым, зәманәмиздә
Дәйишмиш көкүндән, унутма буну,
Намус сөзүнүн дә көһнә мәзмуну.
— Дуя биләмәсән мәним гәлбими!
— Мән сәни дуймушам лап өзүн кими
Алдығын китабын кәнарына сән
Яздығын сөзләрдән, гейдләриндән..

«Бизим кәнддә Овод бэс һаны?» дейән
Башгасыны Овод көрмәк истәйән
Чемма олмалыдыр ән әввәл өзү!
Сән исә һәләлик а достум, дүзү
Ади Чәмиләсэн, Чемма дейилсэн,
Бу бош фикирләрә кәл чох уйма сән!
Бачым, һәр заманын өз Оводу вар;
Нәфәс ал заманын өз нәфәсилә.
Итириб сәсини баш-аяг вурар
Гәлбин бир вурмаса әсрин сәсилә!

Сәнин сөйләдийин әзмин, мәрдлийин
Башга мә'насы вар бизим әсрдә,
Вахтилә кишилик сайыланлары
Чаһиллик сайырлар бизим әсрдә!

Ким ки, көзләрилә ачыр күндүзү
Зәһмәти өмрүнә яндырыр чыраг.
Биздә мәрдлик сөзү, кишилик сөзү
Алын тәри илә язылыр анчаг.

Ади адамлардыр бизим Оводлар,
Онларын нә чини, нә рүтбәси вар.
Инчини мәрчандан сечән көз кәрәк,
Һәята бахасан көзлүксүз кәрәк.

Бә'зи китабларса сәниң көзүнә
Рәнкли шүшәләрдән тахыбдыр эйнәк,
Күнүн саф ишыгы ахмыш руһуна
Шүшәдән рәнк алыб дәйишиләрәк.

Һәята бахдыгча бу шүшәләрдән
Баш-аяг көрүрсән бачым, бизи сән.

Оху китаблары, сән сев онлары,
Лакин ганун билмә языланлары!

Чунки бу дүняда һәр бир инсанын
Өмрү бир китабдыр, күнү бир сәтир.
Башга бирисинин һәят йолуйса
Сәнин һәятынчүн ганун дейилдир.

Китабдан һәята дейил, һәр заман
Һәятдан китаба кетмәлийик биз.
Китаблар дүняда яранмамышдан
Яшамыш, яратмыш нәсилләримиз!

Б А Һ А Р

Баһар энә дә баһар кими кәлирди.

Л. Н. Толстой

Гыш гуртарыр, ер чанланыр
Баһарын хош нәфәсилә,
Исиндикчә гара торпаг
Гар әрийир килә-килә.

Гар әрийир, чайлар дашыр
Даға-даша дүшүр сәда;
Яваш-яваш һава сыныр,
Һава энир һавая да.

Һей бошалыр долан көйләр
Яғдыгча яз яғышлары,
Ярганлары селләр окур,
Шагылдайыр чай дашлары.

Узаг-узаг өлкәләрдән
Учуб кәлир гарангушлар,
Бир-бирини саламлайыр
Ювалардан чыхан гушлар.

Будагларда ярпаг ачыр
Дүймә-дүймә, нарын-нарын,
Яваш-яваш көлкә дүшүр
Дибләринә ағачларын.

Силкәләниб тоюг-чүчә
Һәйәтләрдә торпаг эшир,
Гаратоюг балалары
Кол дибиндә чивилдәшир.

Фатма бачы¹ башындакы
Попур папаг шана-шана,
«Һоп-һоп» дейиб дөврәсинә
Бахыр бойлана-бойлана...

Бәдмүшк ачыр, әтир сачыр,
Күлдән-күлә учур ары.
Су үстүндә чилвәләнир
Сөйүдләрин ярпаглары.

Сөйүддән чубуг кәсиб
Нәғмә дейир ушаглар,
Сәсләрини әкс әдир
Дәрәләр, уча дағлар.

«Шүлүд, шүлүд, сән дә чых,
Ярпаглар динәндә чых,

¹ Фатма бачы, гуш адыдыр. Бу гуша һоп-һоп да дейирләр.

Илан чыхды ювадан
Һарда галдын, сән дә чых?!»

Гәлби сыгмыр синәсинә
Шәһәр гызы — бизим Үлкәр
Бу оянан тәбиәти
Сейр этдикчә һәр күн сәһәр.

Илк дәфәдир сейр эләйир
О, яз башы кәнд ерини,
Бу дирчәлән тәбиәтдән
Чәкә билмир көзләрини.

О истәйир өз көзүйлә
Көрсүн нечә өтүр булут.
Гуру ердән нечә чыхыр,
Һардан алыр рәнkini от?!

Истәйир ки, һәр бир гушу
О танысын өз сәсиндән,
Сечә билсин, дуя билсин
Чичәкләри нәфәсиндән.

О истәйир, доланараг
Гарыш-гарыш һәр бир яны
Көрсүн нечә, нәдән тикир,
Гушлар да өз ювасыны?

Билмәк истәр, сулар нечин
Кәһ буланыр, кәһ дурулур,
Ағачдакы ағ чичәкләр
Нечә дөнүб мейвә олур.

Аһ, көз ачыб юмунча о,
Йола салды жүллү язы;

Тәбиәт өз сирри илә
Мәст әләди гызчыгазы.

Булут өтдү, от чүчәрди,
Бүсат гурду яз һәр ердә.
Ювасыны тикди гушлар,
Мейвә олду чичәкләр дә.

Сәһәр-сәһәр
Ишә кедир бизим Үлкәр.
Бирдән-бирә күләк гопду, туфан олду;
Көй әсәби адам кими яман долду:
Нәрилдәйиб һәдә кәлди көйләр ерә,
Һарай дүшдү дәрәләрә.
Пәнчәрәләр әсди зағ-зағ,
Дарвазалар шараг-шараг
Кәһ өртүлдү, кәһ ачылды.
Ағачларын будаглары
лал торпаға сәчдә гылды.

Тарап-тарап ерә дүшдү кал мейвәләр,
Бели сынды көй отларын сәһәр-сәһәр.
Күләк вурду, нарын-нарын
Елпик кими чәтир ачды
ганадлары тоюгларын.
Мат-мат бахды әтрафына...
нейләсин гыз?

Яхындакы бир талварын алтына тез
Кечиб дурду... Сейр әләди тәбиәтин
үсяныны о бурадан.

Дағ башындан әнди думан
Яғды яғыш! Яман яғды, тут учундан
чых көйә сән.

Галаш чыхыб аягдан... һеч ерә чатмыр эли.

БУ ДАҒЛАРДА

Хэстэ үчүн тәпәсиндә гар олур,
Һәр чүр чичәк ачыр, лаләзар олур,
Чешмәсиндән аби-һәят чар олур,
Дагыдыр мөннәти, мәлалы дағлар.

Ашыг Әләскәр

Лалә тахыб дөшүнә
Кәлди күл-чичәкли май,
Тәзә палтар кейинди
Әйнинә һәр чөл, долай...
Су кәлди кәнд ичиндә
Гурумун буағлара.
Көч-күлфәтлә бәрабәр
Ферма чыхды дағлара.
Әкинчи колхозчулар
Ялныз аранда галды.
Китабханачы гызын
Охучусу азалды.

Бахдыгча китаблара
Һәр күн о бекар-бекар
Деди: — Нәйә кәрәкдир
Охучусуз китаблар?..

* * *

Дағларын чичәкләри
Янағларында янан,
Сүбһә гәдәр сүрүнүн
Кешийиндә даянан,
Айларла, һәфтәләрлә

Аран үзү көрмәйән,
Бу һәсрәтдән алышыб
Көксүнү өтүрмәйән,
Әл малыны көзү тәк
Бәбәйи тәк горуян,
Һәр гузунун дәрдини
Өз үрәйиндә дуян,
Дағдакы чобанлара
Китаб апарыр Үлкәр.
Китаб гәдәр көзәлдир
Мәналыдыр бу сәфәр.
Чаванларын чийниндә
Китаб галхыр дағлара,
Демә, әзиз охучум,
Китаб һара, дағ һара?
Китабларын өзүндә
Бу дағларын әтри вар,
Китаб варағларында
Һәкк олунан дуйгулар
Бу дағ чичәкләриндән
Алмыш өз нәфәсини,
Ахтарсаг тапарыг биз
Шаирин илк сәсини
Бу дағларда, әзизим.
Олмуш илк сирдашымыз
Чешмәли дағлар бизим.
Тәзә-тәзә гәзетләр,
Китабларла бәрабәр
Дағлара Үлкәр кәлир,
Тәзә хәбәрләр кәлир.
Дағлар йохуш, йол чәтин,
Партиянын, дөвләтин,
Чыхардыгы гәрарлар,

Кәлир бүтүн һәр нә вар.
 Дағлара китаб долу
 Ғырымыз чадыр кәлир.
 Дағлара дағлар кәлир,
 Дағлар даһа йүксәлир.
 Дағларын синәсиндә
 Чадырыны гурараг
 О башлайыр ишинә.
 Тутунча бундан сораг
 Ахышыб һамы кәлир,
 Онун янына бир-бир.
 Кәзәрәк әлдән-әлә
 Китаб, гәзет бир анда
 Ачылыр чичәк кими
 Дағларын гучағында.
 Үлкәр инди өйрәнир
 Аран нәдир, дағ нәдир,
 Архач нәдир, өрүш нә,
 Нәһрә нә, бардаг нәдир?
 Дағын саф һавасыны
 О удуб дәрин-дәрин,
 Өйрәнир адларыны
 Дағдакы чичәкләрин...
 Гардаш, бизим бу дағлардан
 Де, өмрүндә кечмисәнми?
 Сәрин чобан дәйәсиндә
 Сән гар сую ичмисәнми?
 Ятмысанмы кечә үстдә...
 Дағ һавасы, юху ширин,
 Эшитдийин сәдалардан
 Һеч олмушму диксиндийин?
 Сәсләнмишми де, гәфилдән
 Яхындакы дәрә, мешә...

Уладыгча чанаварлар
 Дүшмүсәнми һеч тәшвишә?
 Де, нә гәдәр оянмысан
 Ит сәсинә кечә яры.
 Сәһәрәчән ояг галыб
 Саймысанмы улдузлары?
 От үстүнә дүшән шөһдән
 Исламшышмы кирпикләрин?
 Сүбһүн тәмиз һавасыны
 Удмусанмы дәрин-дәрин?
 Бизим сәфалы дағлардан
 Ола билмәз һеч ердә, һеч!..
 Кечмисәнсә әкәр гардаш,
 Бу дағлардан кәл бир дә кеч!..

Йоллары вар эшмә-эшмә,
 Һүнәрин вар атдан дүшмә.
 Аддым башы сәрин чешмә,
 Бу дағларда, бу дағларда!

Дағ сулары дағдан энәр,
 Нә буланар, нә лилләнәр,
 Чүйүр гачар, даш килләнәр
 Бу дағларда, бу дағларда!

Күрмүк даша-даша кәлмиш,
 Эһтираслар чуша кәлмиш;
 Султанлар баш-баша кәлмиш
 Бу дағларда, бу дағларда!

Дәйәсиндә әйләшиб
 Гәзет охуюр чобан,
 Көр бир нәләр яратмыш
 Бизим ишыглы дөвран.

Чобанын ады галмыш
 Өзү дэйишмиш... Дүнөн
 Илдэ икичэ дэфэ
 Чайдан кечэндэ чимэн
 Башы бэлалы чобан
 Нэлэр эдир бу күн көр;
 Үлкэр бачым, бунлары
 Бир яхын кэл, өзүн көр!
 «Коммунист»и охуюр
 Чобан баягдан бәри,
 Бурдан чох узаглара
 Дикилир нээрлери.
 Нэ язылмыш көрәсэн
 Охудуғу варагда?
 Дүня сиясәтиндән
 Хәбәр тутур о дагда,
 Каһ башыны тәрпәдир,
 Каһ да гымышыр чобан,
 Нә мә'налар охунур
 Онун бахышларындан.
 Охуюр һәр варағы
 Сәтир-сәтир... бу ара
 Әлиндәки гәзетдән
 Ишыг дүшүр дағлара.
 Охуюр «Коммунист»и,
 Нур, зия даға кәлмиш,
 Уча дағлар, учалмыш
 Партия даға кәлмиш.
 Сәдр енә янында
 Досту гоча Шираслан,
 Бу күн даға чыхыбдыр
 О бүркүлү арандан.
 Әтирли дағ һавасы

Онлара ләззәт верир,
 Кәзирләр архачлары
 Ат белиндә бирбәбир.
 Чобанларла көрүшүб
 Онлар тутур һал-әһвал,
 Каһ Шираслан, каһ сәдр
 Суал верир далбадал:
 — Бәс нийә тез көчдүнүз
 Кичик ярпызбасандан?¹
 — Гоюна күн вермәди
 Тәкәсаггал, пытырган?²
 — Отуна нә кәлибдир
 Бәс Мәләмәз дүзүнүн?
 — Галдыг орда биз үч күн.
 Отунун нәмлийиндән
 Орда да галмадым мән.
 — Нәм оlanda нә олар?
 — Гоюна зәрәри вар.
 — Буну ким дейир?
 — Китаб.
 — Һансы китаб а гардаш?
 Чобан вермәди чаваб.
 Бир китабча чыхартды
 Дөш чибиндән:
 — Будур, бах!
 Язылыб, көчмәк кәрәк
 Әкәр нәм олса отлаг.
 Йохса гурд хәстәлийи
 Йолухар гоюнлара.
 — Көрүрсәнми Шираслан?
 — Бәли.

¹ Кичик ярпызбасан — дағ адыдыр.

² Тәкәсаггал, пытырган — үстү тиканлы биткиләрдир ки, гоюнун юнуна илишиб гопмур.

Даһа бунлара
 Сөз дә чатдырмаг олмур.
 Итиләшиб дилләри,
 Китабла чаваб верир
 Суалына һәр бири.
 Әввәл анламамышдым,
 Севинирәм инди мән.
 Үлкәрин ишләридир
 Бүтүн бунлар дейәсэн.
 — Бәли, о кәлиб һәр күн
 Гәзет, китаб охуор
 Бош вахтларда бизимчүн.
 Дага кәләндән бәри
 Дүшәрәк үстүмүзә,
 Гоюнчулуг һаггында
 Язылан китаблары
 Охудур һәр күн бизә.
 Бу китаблардан дүзү
 Чох шейләр өйрәнмишәм,
 Инди анламышам ки,
 Чәтин пешәймиш пешәм.
 Сәдр кетди фикирә
 Чобаны динләйәрәк,
 Динди гулагларында
 Бу сөzlәр бир маһны тәк;
 «Мәдәнийәт кәтирир
 Китаблар кәндимизә!
 Сиз онлардан горхмайын,
 Онлар көмәкдир сизә!
 Инанын ки, китаблар
 Әнкәл дейил плана...»
 Бу сөzlәри бир заман
 Үлкәр демишди она...

КӘНДДӘН ШӘҺЭРӘ

Кәндимизә архә чевирәнләри
 Шәһәр дә гойнунда иситмәйчәк!

Голтуғунда китаб енә Нәриман
 Көй тәпә боюнча аддымлайырды.
 Гәфилдән сәсләнән ат кишнәмәси
 Ширин хәялындан ону айырды.
 Дөндү архасына, көрдү Шаһсувар
 Хәстә һачадили чапыр дөрд нала,
 Әлә бил көксүнә ох батырдылар;
 Туллады өзүнү бир анда йола.
 Кәсди һачадилиң йолуну дәрһал,
 Чох гәрибә кәлди сәдрә дә бу һал.
 Шаһсувар йығараг атын башыны
 Салды кәнардакы коллуг ичинә,
 Атын гаршысына чыхды бир анда
 Архлардан тулланыб Нәриман енә.
 Шаһсувар нә гәдәр вурдуса аты.
 Көрүб саһибини ат тәрпәнмәди.
 Кәлиб гәншәринә о, Шаһсуварын
 Ялыз бирчә кәлмә: — Атдан дүш! — деди.
 — Бунда чүр'әтә бах, бу нә демәкдир!
 Адам да сәдрә белә данышар?
 — Дедим ки, атдан дүш!
 — Чәкил йолумдан!
 — Дүш дейирәм сәнә!
 — Әйә, ишим вар!
 — Һачадил хәстәдир бурахмарам мән!
 — Башга ат әлимә кечмәди дейән
 Буну едәкләдим, де, бурах көрәк!

— Мейидим үстүндөн кечэсэн кэрэк.

— Э, гыз кедир ахы, юбатма мэни

— Нэ гыз, һара кедир?

— Э... Чәмилэни...

Дейирэм, бу гэдэр тэрс олмаз адам

Бурах кэрэк, инди хэбэр тутмушам.

Нечэ олса кери гайтарам кэрэк!

Бу сөз дағлар дэлэн бир илдырым тэк

Ишләди гэлбинэ, сусду Нәриман.

Бир кизилти кечди дамарларындан

Бошалды бу заман голу, ганады

Анчаг тэр ичиндэ көрүнчэ аты

Башга бир илдырым энди көксүнэ.

Билмэди нейләсин, нейләсин энэ

Енидэн көнлүнү чэкдилэр дара

О, бир ата бахды, бир дэ йоллара.

— Ди мэни юбатма!

— Дедим бир кэрэ!

Дайысы олсан да анчаг бош ерэ

Эвийэт чэкирсэн, мэнэ гулаг ас

Кедэни керийэ гайтармаг олмаз!

— Мэни һаһаг ерэ кэл тутма дилэ.

— Йүз гыз гурбан олсун бир һаһадилэ!

Мэн аты вермирэм, дүш пияда кет.

— Эйэ һардан белэ сәндэ бу чүр'эт?

Сән нэсэн ки, мэнэ һөкм элэйирсэн

Колхозун саһиби сәнсэн, йохса мән?

— Колхозда атлара чавабдех мәнәм!

— Мән дэ өз еримдэ чаваб верәнэм.

Яхшы, эйби йохдур, — дейэ Шаһсувар

Атдан энир.

— Анчаг бунун далы вар!..

— Гой олсун! — дейэрэк бу дэм Нәриман

Өпдү һаһадилиһ ағ гашгасындан.

Көрдү ат ләһләйир тәпик дейэрэк,

Чырпыныр үрәйи гуш үрәйи тэк.

Ахыр чумбул-чумбул тэр сағрысындан,

Енэ булут кими долду Нәриман

Тәри силмэк үчүн бир шей ахтарды.

Бир хейли дүшүндү, тапмады энэ.

О, сәдрэ яздығы эризәсини

Чыхартды эл атыб голтуг чибинэ.

О, бир ата бахды, бир эризәйэ,

Бир ан ерэ дикди нәээрләрини,

— Һәр шей һаһадилэ гурбандыр, — дейэ

Силди эризәйлэ атын тәрпини.

Шаһсувар чатмады она... Чәмилэ

Бирбаш кәлиб дүшдү әмиси килэ.

Ону күләр үзлэ гаршыладылар

Әмиси әвиндә... һамы шад олду.

Гардашы гызыны көрүнчэ бирдән

Гоча әминин дэ көзләри долду.

— Бөйүк гыз олмусан, машаллаһ, гызым;

Дейэ гучаглады о, Чәмилэни.

— Билсэн көзләһиләмәз кәлишинлэ сән

Нэ гэдэр, нэ гэдэр шад әтдин мэни...

Нечәсэн?

— Яхшыям, бәс сиз?

— Бир гэдэр

Наһазам, үрәйим ағрайыр, әйэр

Билсәйдин Бақыя сән кәләчәксән,

Язардым, һарадан билейдимки, мән.

— Сизэ нэ лазымдыр?

— Дағ чичәкләри.

Бурнумдан о ийләр кедәндән бәри

Бир сағлам чана да һәсрәт ғалмышам.
Будур, вахтсыз күнсүз лап гочалмышам.
Дүзү сәһһәтими итирмишәм мән.
Бир кәкоту, бир дә ағ өмәдәрән
Олса бирчә күндә дириләрәм мән.
Сән дә дәйишмисән бәс бу пәдәндир?
Гызым, белә олмаз, чана фикир вер.
«Сән дә дәйишмисән!» Бу сөз бир ох тәк
Дәйди Чәмиләнин дүз синәсиндән.
Көйнәди ярасы элә бил гызын
«Әмим хал вурур ки, гочалмышам мән»
Дейә дүшүндү о...
— Анан нечәдир?
— Яхшыдыр.
— Ишләрин нечәдир сәнин?
— Сағ олун.
Тутулду енә Чәмилә:
— Кәнддә итиб-батан мүүәллимәнин
Ишн нечә олар?
Суал-чавабдан
Гызын кәдерини һисс этди әми:
— Дейәсэн безмисән кәнддән, эләмн?
Гыз чаваб вермәди.
— Мәнсә әксинә,
Кәндә көндәрсәләр кедәрәм енә.
Ядыма дүшдүкчә гумру булағлар,
Көңлүм булаг кими, чай кими чағлар.
Һеч ердә тапмазсан бизим дағларын
Отуну, суюну, көзәллийини!
Мән бурдаң чәкирәм чийәрләримә
Торпағын ийини, дашын ийини.
А гызым, шәһәрдә яшасам да мән
Кәнди бир ан белә унутмамышам.

Анлая билмирәм дәлисән, нәсән...
Доғулдуғу ерә хор бахмаз адам!
— Яшая билмирәм кәнддә мән дүзү,
Нийә дә чүрүдәк биз өмрүмүзү
Кәндләр бучағында?.. Бәсдир даһа, бәс
Мин кәнд, бир шәһәрә олармы әвәз?
Мәдәнийәт һара, кәнд ери һара.
Әми, сизи дейиб кәлмишәм бура!..
Мәни үзүгара гайтарма керн,
Долду Чәмиләнин гара көзләри.
— Гызым, гонағымсан, нә дейим сәнә;
Яд дейил, кәлмисән сән өз әвинә.
— Гонағ кәлмәмишәм мән аңчағ сизә,
Мәни гәбул әдин әйләнизә!
Ишә дә дүзәлдин бурда смз мәни,
Әми кәдәрләнди, о, Чәмиләни
Һеч белә билмирди.
— Һайыф зәннимә!
Сәни башга чүрә билирдим... Сәнсә...
— Кәнддә мүүәллимә ишләмәкдәнсә
Яхшыдыр шәһәрдә даландар олмағ
— Доғрудан сән һәлә ушагсан, ушағ!
Сәвин вар Чәмилә, сәвин вар сәнин,
Яхшысы писи ки, йохдур вәтәнин!
Кәнд дә шәһәр гәдәр әзиздир бизә,
— Бу сөзләр пәрдәдир көзләримизә
Өзүнүз шәһәрдә олурсунуз бәс?!
Дүняда өзүнү дүшүнүр һәр кәс.
— Ерийир ирәли шәһәр дә, кәнд дә
Бир ананын гоша балалары тәк.
Кәндимизә арха чевирәнләри
Шәһәр дә гойнунда иситмәйчәк!
Ирәлийә кедир кәнд дә, шәһәр дә,

Сэнэ ярашмайыр бу бош фикирлэр.
 Кэндин чөрэйини ейиб шәһәрдә
 Дал чевирә билмәз кәндә бир нәфәр!
 Кәндләр дә шәһәрә чеврилән заман.
 Сәни далда гояр инан ки, заман!
 Көһнә фикирләрә дүшмәндир шәһәр,
 Бу чүрүк фикирләр, бу чүрүк сөzlәр
 Итәчәк, батачаг йәгин бир анда
 Шәһәрин мөһтәшәм курултусунда.
 Чәмилә, доғрусу мәдәниййәти
 Әйнинә кеймисән астар үзүндән;
 Күлүнчдүр, кичикдир фикрин, ниййәтин
 Бүтүн СССР-дир анамыз вәтән!
 Онун һәр бучағы — кәнди, шәһәри
 Көзләримиз гәдәр бизә әзиздир,
 Истиси, союғу, ғышы, баһары
 Бизим өз чанымыз, пәфәсимиздир!
 — Бәс инди нейләйим, нейләйим әми,
 Гайыдым дейирсән енә кәндеми?
 — Әйәр гулаг ассан әмин дейәнә
 Кәндә гайыдарсан а ғызым, енә.
 — Анд ичмишәм, кәндә дөһмәйәм кәрәк.
 Әйәр бир айыбса улаға минмәк
 Икигат айыбдыр дүшмәк.
 — Демәк, сән,
 Дөһмәк истәмирсән өз дедийиндән?
 Нә әйби вар ғызым, истәйирсән гал,
 Шәһәрдә учалмаг асанса, учал.
 «Языгдыр, галбинә тохунар» — дейә
 Артыг сөз демәди о, Чәмиләйә.
 Бир ил кечди бүтүн бу әһвалатдан,
 Кәнддә тамам өзкә бүсат гурулду.
 Курсу баша вуруб гайытды Ризван,

Колхозда биринчи механик олду.
 Кэндин памбыгйыган машинларыны
 Тәмирдән кечириб о, тәһвил алды,
 Нөвбәти йығымда алты машины
 Бөйүк бир һәвәслә ишә дә салды.
 Бу ишә колхозда һамыдан артыг
 Үлкәр фәрәһләнди, Үлкәр севинди.
 Һәмән күн әлини сыхыб Ризваны
 Сөйләди: — Арзума мән чатдым инди!

Ч Ы Д Ы Р

Чай һәмншә кетүк кәтирмәв.

Аталар сөзү

Бакы, чыдыр мейданы..
 Чошур һамынын ганы;
 Интизарла, марагла говур анлары, анлар.
 Мейдан кениш, ат чапыр гайышбалдыр чаванлар.
 Һәр кәс бир аты изләр,
 Каһ ғырышыр алылар, бөйүйүр каһ да көзләр:
 — «Чейрана» бах, «Чейрана!..
 — «Сүнбүл» сүзүр күллә тәк!..
 — Фәрги йохдур, «Һачадил» һамысыны өтәчәк!..
 — Паһ буна бах, «Һачадил!» О ки, чолаг
 гарғадыр!..

Һамысындан далдадыр.
 — Инанмырсан, мәрч кәләк.
 — Нәдән!
 — Әли манатдан.

Я кэнд олсун, я шәһәр нә фәрги вармыш мәнә.
 Күлүнчдүр гурбағанын иланла эйләнмәси,
 Шамын баһалығындан корун килейләнмәси!..
 Ширин, бош хәялларын лайласына ятмышам,
 Өзүм өз шылтағымла өзүмү алдатмышам!..
 Мән көйләрә вурулмуш ганадсыз бир гушаммыш,
 Заһири дөбдәбәйә, шөһрәтә уймушаммыш,
 Бир түлә бүрүнүбмүш көзләримдә бу һәят!..
 Кәэдирсәм дә һәмншә голумда гызыл саат
 Вахтымы итирмишәм, заманы унутмушам.
 Мән һавадан тутмушам.
 Ah!.. Китаблар, китаблар, чашдырдыныз сиз
 мәни!

Сиздән ганад алынча хәялымын елкәни
 Үзүб кечдим чох дәрин, чох кениш дәннзләри,
 Неч ердә дә галмады аяғымын изләри.
 Ердән, торпагдан мәним аягларым үзүлдү.
 Күлдүкләрим ахырда мәним үстүмә күлдү.
 Эй китаблар, мән сизи уча тутдум һәятдан,
 Чаш-баш галыб чыхартдым өз һәятымы яддан.
 Атылан ох гайытмаз, фүрсәти вердим әлдән,
 Индисә кечмишимин далынча гачырам мән.
 Бир кәрә дүшмәк олар ахар суя, бир кәрә,
 Инсан вурғун олурмуш өтән хатирәләрә..
 Йүз тәәсүф бир ишә ола биләрми әвәз?
 Ахы чай да һәмншә бизә көтүк кәтирмәз.
 Нә бәдәндә, нә үздә нөгсаным, кәсирим йох.
 Ашағыда дурмадым, юхарыда ерим йох!
 Шәһәрдә севди алим, кәндә дә мейтәр мәни.
 Неч бирини севмәдим, алдатды һиссләр мәни!..
 Далда галан «Һачадил» тәрпәнди бирдән-бирә.
 Һейрәт гонду көзләрә..
 Гуш тәк сүзән атлары далда бурахды бир-бир.

Будур, гартал ганады «Сүнбүллә» биркә кедир.
 Издиһама күй дүшүр, яман гарышыр ара,
 Һамы бахыр һейрәтлә гоша кедән атлара.
 Кечдийини көрүнчә «Һачадили» габаға
 Фәрәһләнди Чәмилә, күлүш гонду додаға.
 Гуртарыб интизардан аһ чәкди дәрин-дәрин,
 «Һачадили» бәнзәтди атына Мустанкерин.
 Деди — «Башсыз атлы»да көрдүм атчылары мән
 Бу һеч әсикк дейилмиш мәним Мустанкеримдән.
 Бир гырпымда «Сүнбүлү» далда гойду
 «Һачадил»;

Гартал гая башындан ганад ачды элә бил,
 Яхынлашды «Чейрана».
 Баяг күлән оғлана
 Ризван бу дәм ян алды,
 — Әллилийн һазыра!..
 Булут кими гаралды,
 Оғлан тутулду яман.
 — Гоша кедир онунла
 Һәлә ки дәли «Чейран».

Бир хейли кетди атлар,
 Үрәкләр чох дөйүндү.
 Кими «Чейранла», кими
 «Һачадиллә» өйүндү.
 Вахт гуртарды, гошалар кәлиб дурду габагда,
 Бир тәбәссүм ойнады һәр үздә, һәр додагда.
 Атдан дүшдү Нәриман,
 Әйилиб «Һачадили» өпдү ағ гашгасындан.
 Нәриман бир дост кими әл верди йолдашына,
 «Һачадили», «Чейранын» чичәк яғды башына.
 — Икимиз дә газандыг, нә сән удуздун, нә мән
 Дейә оғлан япышды Ризванын биләйиндән.

— Инди кэл һәр биримиз бир эллилик хәрчлэйэк,
«Пачадили́н», «Чейранын» сағлығына тост дейәк.
Кәнчләр әйләшди дәрһал, үрәкләр чуша кәлди.
Ярышан галибләрин сағлығына ичилди.
Чәмилә көрдүсә дә бу заман Үлкәркили
Онларла данышмаға олмадығыйчүн дили
Башыны дикди ерә дәрдинә өзү янды.
Солғун додагларында гәлбннин сөзү янды.
Онларын гаршысындан башы ашағы кечди,
Үрәйинин башында дағ бойда дағы кечди.

Илису—Бакы, 1952—1955

3 ман.

AZF-60574